

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Leif-Oskar Lindvik

«En snill og finslig hird»

Kongshirdens utvikling under Sverre

Masteroppgave i historie – femårig lektorutdanning

Trondheim, våren 2014

«En snill og finslig hird»

Kongshirdens utvikling under Sverre

Leif-Oskar Lindvik

Masteroppgave i historie – femårig lektorutdanning

Institutt for historiske studier

NTNU

Våren 2014

Forord

Fem års studier er nå ved veis ende. Disse årene har uten tvil vært de rikeste i mitt liv. Lektorstudiet ved NTNU og studentlivet i Trondheim har gitt meg mange erfaringer, for det meste gode. Her følger mitt livs største arbeid. Det har vært tidkrevende å fullføre denne oppgaven. Jeg har forsøkt å sjonglere studier, idrett og fritid. Sjongleringen ser ut til å ha lyktes i noen grad, oppgaven ble ferdig i tide. Oppgaven min forsøker å belyse at selv den genierklærte kong Sverre var avhengig av støttespillere. Vi er alle avhengig av å ha medhjelpere rundt oss. Jeg har hatt mange. Ikke bare til denne oppgaven, også ellers i livet. Og jeg håper at også jeg har vært andre til støtte gjennom disse fem årene.

Oppgaven har vært altoppslukende den siste tiden. Det er en ubeskvelig følelse og endelig få levert det en har puttet så mye arbeid i. Det er mange som fortjener en takk for at oppgaven min ble ferdig i tide. Jeg vil takke min veileder Randi Bjørshol Wærdahl for god hjelp gjennom arbeidprosessen, grundig tilbakemelding og for å ha bidratt til fremdrift i arbeidet.

Takk til mine lesesalskollegaer, dere har bidratt med hjelp og støtte når jeg har trengt det og ikke minst godt humør, om ikke alltid god humor. Jeg vil takke alle mine medstudenter i det første lektorkullet i historie på NTNU. Sammen har vi skapt et sosialt miljø uten like. Dere har alle bidratt til å gjøre min hverdag bedre. Uten dere ville livet i Trondheim vært fattig. Det har ikke manglet på støttespillere i livet mitt. Jeg vil takke familien min, spesielt min mor og far. De har alltid støttet meg og kommet hjelpende til mang en gang gjennom min studietid. Det har betydd mye. Til slutt vil jeg takke Guro. Uten deg ville denne oppgaven aldri blitt ferdig. Takk for at du har tatt deg tid til å hjelpe meg, mens du selv har hatt det like travelt. Takk for all hjelp og støtte du har gitt meg med oppgaven. Jeg er deg evig takknemlig. Jeg er heldig og jeg har mye å gjengjelde.

Leif-O Lindvik

Lesesalen, natt til 15.05.14

Innhold

1.0 Innledning	1
1.1 Tema	1
1.2 Forskningsstatus	2
1.2.1 Forskning på Kong Sverre og borgerkrigstiden	2
1.2.2 Forskning på hirdens utvikling	4
1.3 Problemstilling og tilnærming	7
1.4 Kildemateriale	8
1.4.1 Sagaene	8
1.4.2 <i>Hirdskråen</i>	9
2.0 Fra flokk til hird	11
2.1 Fra krigerfølge til kongshird	11
2.2 Hirdens størrelse, klasser og embeter	13
2.2.1 Klasser og rang	13
2.2.2 Embeter	17
2.3 Sverres tidlige hird – restene av en opprørsflokk	20
2.4 Talen før Kalvskinnet – Sverre som antiaristokrat?	24
2.5 Sammenfatning	26
3.0 Birkebeinerhirden, fra Kalvskinnet til Fimreite	29
3.1 Gamle stormenn til ny strid	29
3.2 Nye menn i gammelt utsyr	30
3.3 En mer aristokratisk hird?	36
3.4 Sammenfatning	38
4.0 En «snill og finslig hird»	41
4.1 Oppgjør med fortiden – en ny kongshird	41
4.1.1 Hirdstjorene	42
4.1.2 Dynastiet	45
4.1.3 Flere sveitehøvdinger	47
4.2 <i>Hirdskråens</i> hird tar form	50
4.3 Sammenfatning	52
5.0 Konklusjon	55
Bibliografi	I
Kilder	I
Litteratur	II

1.0 Innledning

1.1 Tema

Sverre Sigurdsson kom til Norge fra Færøyene i 1176. På Færøyene hadde han etter sagatradisjonen vært prestelært. Han visste ikke at han var kongssønn før han var 24 år.¹ Han kom til Norge uten noe utpreget nettverk og hadde dårlig utgangspunkt for å ta kongemakten i riket. Likevel har vi i dag historien om Sverre som den sterke lederen, som slo Magnus Erlingssons lendmannsparti, Sverre som statsmann, Sverre som talte Roma midt imot. Men Sverre tok ikke tronen alene, som andre kongsemner var han avhengig av politisk og militær støtte fra stormenn og allmue for å vinne makten i landet. Hovedtyngden av denne støtten var organisert i kongshirden. Et felleskap, et gilde, et brorskap under kongen.

Sverres kongshird sto oppstilt på et hirdstevne i 1195. Det ble holdt ting ute i Kristkirkegården i Bergen. Hirden sto oppstilt rundt kong Sverre, da orknøyjarlen Harald Maddadson underkastet seg kongens nåde som følge av hans rolle i et opprør mot kongen. Denne hirden står sterkt i kontrast til Sverres tidlige hird, restene av opprørsflokken til Øystein Møyla. De var ingen jarler å finne blant de 70 utslitte birkebeinerne som først tok Sverre til høvding i 1177. Flokken manglet menn som kunne lede og de var fattige og dårlig utrustede.² I stand og funksjon minner disse mennene lite om den kongshirden som trådte frem i 1195. Kong Sverres tidlige hird minner snarere om det faste krigerfølget samlet rundt den germanske høvdingen. Hvordan utviklet denne flokken seg til å bli den kongshirden som overværet kongens oppgjør med selvest orknøyjarlen?

I denne oppgaven skal jeg konsentrere meg om de mennene som utgjorde Sverres kongshirden. Det første Sverre søkte da han kom til landet var støttespillere til sine ambisjoner om å vinne kongemakten. Han ville ikke slå seg sammen med sin fetter Øystein Møyla, som hadde reist flokk mot Erling Skakke og hans sønn kong Magnus. Magnus' faksjon hadde det meste av rikets aristokrati på sin side. Sverre mente at det ikke hadde gode utsikter å slå seg sammen med Øystein, da tiltakene og planene hans var ungdommelige. Likevel var det nettopp denne flokken som tok Sverre til høvding i Sverige i 1177 etter at Øystein Møyla hadde falt i slaget på Re. Sverre overtok lederskapet for en faksjon som var sterkt redusert etter nederlaget til Øystein Møyla. 70 birkebeinere, som slapp unna slaget ved Re, gikk Sverre til hånden. Mennene var dårlig utrustet med klær og våpen, noen var hardt

¹ *Sverre-soga*: 25

² *Sverre-soga*: 184 og *Magnus Erlingssons saga*: 663

såret, og de fleste var bare ungdommen. De dannet hird, tok Sverre til høvding og ga han kongsnavn.³

Sverre startet sin vei til kongemakten med restene av en slagen opprørsflokk. Historien har på mange måter blitt fortalt om Sverre som den store strategen som vant mot overmakten. Mange historikere har fremmet denne seieren som et markant brudd i norsk historie. Særlig Halvdan Koht og Kåre Lunden har lagt vekt på et systemskifte under Sverre. Koht har hevdet at det kom en ny landsstyring som erstattet det gamle og hevdet at Sverre var i strid mot og utraderte det sittende aristokratiet i landet. Han tilskrev Sverre et antiaristokratisk program som ga ny sosial struktur i landsstyringen. I denne oppgaven skal jeg ha fokus på kongshirdens utvikling, under det påståtte systemskiftet.

1.2 Forskningsstatus

Kong Sverre kan sies å være en sentral del i den norske historiske bevissthet og hans person og kongedømme har vært gjenstand for mye diskusjon. Dette kapitlet har som mål å sette leseren inn i hovedtendensene i den forskningen som er mest relevant for oppgaven. Detaljer som er spesielt relevant empirien vil trekkes inn i senere kapitler.

1.2.1 Forskning på Kong Sverre og borgerkrigstiden

Halvdan Koht har hatt særlig fokus på Kong Sverre som antiaristokrat og statsmann. Han hevder at Sverre skilte seg ut fra den tradisjonelle hærkongen, Sverre ble fostret opp til fredelig gjerning og manglet den krigerske bakgrunnen. Ifølge Koht var Sverre revolusjonær, hans regjeringstid førte til et politisk og sosialt gjennombrudd. Koht hevder i sin bok, *Kong Sverre*, at Sverre sto i strid mot lendmennene som samlet klasse. «Fienden for kong Sverre var fyrst og fremst den gamle lendmanns-klassa, den som sat med både den økonomiske og den politiske makta i landet. Vi kan fylgje desse lendmennene frå nord til sør og sjå korleis dei alle, med ytarleg få unnatak, sto imot Sverre.»⁴

Edvard Bull påpeker at borgerkrigene hadde karakteren av en innbyrdes gruppe og ættestrid, ikke av klassekamp. Og taler imot at Sverre var revolusjonær eller demokratisk i sitt politiske og sosiale syn. Sverre fortsatte og utformet tidligere politisk og sosial utvikling, kanskje med større intensitet enn tidligere. Striden mellom kongene Sverre og Magnus var ikke klassekamp, det var en innbyrdes gruppe og ættestrid. Samtidig hevder Bull at forholdet mellom konge og høvdingar endret seg, som følge av den intensiverte utviklingen i

³ Sverre-soga: 27-29 og 32f

⁴ Halvdan Koht. *Kong Sverre*. Oslo 1952: 65f og 131

statsapparatet. Sysselmennene ble utøverne av kongemakt i riket, politi- og straffemyndighet, hærmakt, oppkreving av bøter, ordning av tingene. De sto i et særlig tjenesteforhold til kongen og var bundet tettere til kongen enn lendmennene hadde vært.⁵

Kåre Lundens forskning sammenfaller noe med Koht, felles for de begge er at de er svært fiksert på Sverre som person og genial strateg. Lunden har også til dels fokus på Sverre som flokk-konge. Lunden har likevel i større grad utredet om den aristokratiske arven fra Øystein Møylas faksjon, som tilfalt Sverre. Faksjonen hadde sin opprinnelse blant motstandere av kong Inge Krokrygg. Kong Inges faksjon ble tatt over av Erling Skakke, med sønnen Magnus til Konge. Lunden viser i *Norge under Sverreætten*,⁶ at partene i borgerkrigene kan følges i to, mer eller mindre faste faksjoner. Lunden mener at faksjonen til kong Magnus ble holdt sammen på grunn av ytre press fra en felles fiende. Lunden viser til det samtidige verket *Kongespeilet*, borgerkrigene ble oppfattet som en strid mellom likeartede, rivaliserende stormannsgrupper samlet rundt ulike kongsemner.⁷

Knut Helle mener at synet på Sverres regjeringstid som et avgjørende vendepunkt, er overvurdert. Sverre bygget videre på statlig sentralisering som allerede var i gang. Sverre hadde samme hovedmål som Erling Sakke og Magnus, å skape et sterkt kongedømme innen sin egen ætt. Ellers har Helle som de øvrige historikerne vært opptatt av Sverres opphav, ingen annen av de gamle kongene har blitt fremstilt så levende i kildene. Helle mener dette har fengslet historikere og gjort sitt for at Sverre har blitt tillagt mye sosial og statlig utvikling, som det ikke er grunnlag for i kildene.⁸

Sverre Bagge viser også til borgerkrigenes partidannelser. Han mener det ikke kan vises til noen klare ættelinjer i striden, da nære slektninger sloss på hver sin side i striden og folk skiftet sin partitilhørighet.⁹ Bagge setter borgerkrigene inn som en viktig faktor i statsutviklingen. Og presenterer en modell med tre faser, hvor den første innebærte konflikter og rivalisering blant lederne i et førstetlig samfunnet. Rivaliseringen ledet til åpen strid og gjorde at det i den andre fasen dannet seg faksjoner og langvarig konflikt. Dette førte til den tredje fasen hvor konfliktene krevde nye ressurser, stående profesjonelle hærstyrker. Bondebefolkningen måtte tåle utgiftene dette førte med seg. Bagge viser til at det dannes en

⁵ Edvard Bull. *Det norske folks liv og historie gjennom tidene 2. Fra Omkring 1000 Til 1280*. Oslo 1931: 227-230

⁶ Kåre Lunden. *Norges historie 3. Norge under Sverreætten, 1177-1319*. Knut Mykland (red). Oslo 1976

⁷ Lunden 1976: 54f

⁸ Knut Helle. *Norge blir en stat: 1130-1319*. Bergen 1974: 76

⁹ Sverre Bagge. «Borgerkrig Og Statsutvikling I Norge I Middelalderen,» I *Historisk Tidsskrift* 65 1986: 150

«extraction-coercion cycle», som danner grunnlaget for denne sterke statsmakten på 1200-tallet.¹⁰ Det er konturene av den tredje fasen vi kan se i utvikling under Sverre.

1.2.2 Forskning på hirdens utvikling

Koht mener at kongshirden ble knyttet tettere sammen som en tjenestemannsklasse under Sverre, gjennom hirdlovgivning og omfattende embetsutvikling i Sverre kongshird. Koht mener blant annet at kanslerembetet ble til under Sverre, samt at sysselmannsambetet ble grunnfestet. Dette embetet tok over for det gamle administrasjonssystemet med, lendmenn og årmenn, som ble presset ut fra maktposisjonene. Makta skal ha blitt tatt fra den gamle lendmannsklassen og gitt til nye menn i kongshirden og statsadministrasjonen. Koht påpeker at det ikke var oppbygging av noe demokratisk kongedømme, fordi Sverre var stadig i strid med bondebefolkningen.¹¹ Koht har i *Kong Sverre* rettet fokus på den tidlige fasen av Sverres vei mot makten. Han går lite inn på de stormennene, som hørte til blant motstanderne til kong Magnus' faksjon og som etter hvert gikk inn på Sverre side i striden.

Edvard Bull påpeker at Sverre i stor grad står hardt i strid mot landeierklassen i riket i begynnelsen av sin regjeringstid, og at det finnes et tydelig underklassepreg blant Sverres birkebeinere. Dette endrer seg i løpet av Sverres 25 år som konge. Bull mener det er påfallende hvor navnløse birkebeinerne var før slaget på Kalvskinnet i 1179. Etter Kalvskinnet fortelles det stadig om enkeltpersoner og deres bedrifter. Bull mener birkebeinerne som presenteres etter slaget i all hovedsak var nye folk, med bedre sosial bakgrunn enn den opprinnelige flokken. Bull mener at Sverre belønnet sine trofaste menn, enten gjennom giftemål eller ved å gjøre de til høvdinger. Bull vedgår imidlertid at Sverre hadde en konservativ stilling til landeierklassen. Han tilsiktet ikke endring i selve klasseforholdene. Endringene i høvdingeklassen besto av at nye ætter kom inn, da de gamle hadde tapt eller falt i strid. Høvdingeklassens økonomiske og politiske makt endret seg ikke stort. Selv om man ut i fra de første birkebeinerne kanskje kunne vente seg tendenser til klassekamp, så mener Bull at dette ikke var tilfelle. Bull understreker også de regionale samlingene, Magnus Erlingsson på Vestlandet og Sverre i Trøndelag.¹²

¹⁰ Bagge 1986: 157

¹¹ Koht 1952: 70f og 74

¹² Bull 1931: 216, 220 og 227-230

Lunden viser i likhet med Koht og Bull til trønderdominans hos birkebeinerne.¹³ Lunden legger derimot større vekt på det aristokratiske elementet blant Sverres menn. Lunden tror heller ikke på noen klassereisning i Sverres strid mot Magnus. Motsetningsforholdene mellom faksjonene lå heller i at høyaristokratiet sloss for å beholde sine rettigheter, og skaffet seg makt og sosial vinning ved å slutte opp om kongen. Slik fikk de tilgang til embeter i hird og landsstyring. Ifølge Lunden er det da bare rimelig at aristokrati og folk fra høyere sosiale lag, sluttet opp om ulike tronpretendenter. Lunden hevder striden mellom Sverre og Magnus var: «kamper innen et ombudssøkende aristokrati, der grupperingene bare har tradisjonelt bestemt hovedtilknytning til ulike landsdeler.»¹⁴ Lunden viser likevel til et misforhold mellom antallet stormenn på Sverres side og det store antallet høyættede menn som tilhørte faksjonen til Magnus Erlingsson. Sverre måtte derfor utnytte den sosiale oppdriften til lavættede menn. Lunden nevner i denne forbindelsen talen til Sverre forut for slaget på Kalvskinnet, hvor hærfolket ble lovet den rang og de embeter de selv ryddet plass til. Ifølge Lunden var Sverre berett til å innfri noen av disse lovnadene. Lunden nevner giftemål og utnevnelser til lendmenn. Lunden argumenterer for at det forekom i noen grad et personskifte i de ledende posisjonene i riksstyringen. Utover at nye menn fikk rang og posisjon, viser Lunden til at Sverre brukte lavættede folk til lagmenn og sysselmenn. Han poengterer at dette ikke var noen politikk for å heve underklassen. Sverre skilte ut allmuemenn fra folket og brukte de til sine interesser: å kontrollere folket og slå ned fiendtlige stormenn.¹⁵

Bagge går inn på kongshirdens utvikling i rikssamlingstiden. Kongemakten hadde opparbeidet seg mye jordegods og hadde derfor overskudd som kunne gis ut til støttespillere, i form av midlertidige eller permanente gaver. Aristokratiet underordnet seg kongen, de fungerte i mindre grad som lokal høvdinger, makten deres lå i større grad i kongstjenesten, i kongen hird. På sikt førte det til at kongen fikk problemer med å belønne sine støttespillere, da donasjoner av jordegods til kirken intensiverte konkurransen i aristokratiet i løpet av perioden 1100-1130. Det ble mindre jord i sirkulasjon, konkurransen blant stormennene førte til langvarig, blodig konflikt og partidannelser.¹⁶ Stort mannefall i aristokratiet i borgerkrigene førte til refordeling av jordegods og aristokratiets militære mobilisering samlet seg rundt kongemakten, det førte til militær spesialisering og økte inntekter for kongemakt og

¹³ Lunden 1976: 52 og Koht 1952: 36

¹⁴ Lunden 1976: 54

¹⁵ Lunden 1976: 56-58

¹⁶ Bagge 1986: 164f

aristokrati.¹⁷ Konkurransen i aristokratiet lå til grunn for at stormenn knyttet seg til ulike konger og underordnet seg disse i hirdtjeneste.

Ifølge Bagge samlet aristokratiet seg langt på vei rundt Magnus Erlingsson. Bare en liten del av det gamle aristokratiet ble skjøvet ut av politikken og dukket opp på Sverres side. Erling Skakke holdt sin faksjon samlet, og bygde ut administrasjonen i riket. Kongemaktens økonomiske overskudd økte gjennom bøter og konfiskasjon og skapte behov for å bygge ut embeter. Aristokratiet ble tettere knyttet til kongemakten, blant annet gjennom sysselmannsembetet. Bagge hevder at proletarpreget i Sverres faksjon er sterkt overdrevet i sagaen. Det lave antallet lendmenn på Sverres side, kommer av at han ikke ville utnevne lendmenn. De få som ble utnevnt var av så fornem ætt de måtte få den posisjonen for å holde seg i Sverres tjeneste. Det lave antallet lendmenn indikerer lav oppslutning fra det gamle aristokratiet og det er derfor naturlig at Sverre rekrutterte sine hirdmenn fra sjiktet like under topparistokratiet. Ifølge Bagge er det, selv om det mangler kildebelegg, trolig menn fra dette sjiktet som avanserte mest under Sverre. Bred støtte fra dette sjiktet er nødvendig for å forklare Sverres seier. Bagge slutter seg til det Helle har beskrevet som et personsifte og ikke et systemsifte under Sverre. Han viser til at Sverre i stor grad videreførte Magnus' politikk med utbyggingen av kongemaktens rettshåndhevelse. Personsiftet er tydelig da bare seks til åtte av de gamle lendmansættene beholdt sin posisjon under Sverres etterfølgere.¹⁸ Bagge understreker at det var rom for sosial mobilitet under Sverre styre. Han viser til talen før Kalvskinnet, men poengterer at dette ikke må ses på som et politisk program.¹⁹

Bagge mener Sverre fikk knyttet de nye mennene som rykket opp i maktposisjonene nærmere til kongstjenesten. Etter mannefallet blant stormennene i borgerkrigstiden hadde kongen betydelige mengder av gods som skulle fordeles, og det var færre å dele det på. Det nye aristokratiet ble lønnet gjennom embeter i kongshirden. Det kan nå snakkes om et riksaristokrati av en helt annen omfatning enn før. Bagge viser til Andreas Holmsens beregninger av sysselmannslønn på slutten av 1200-tallet. Denne var anslått til minst fem ganger så stor som veitslen på 15 mark som tilfalt lendmennene. Det er usikkert akkurat hvordan dette var på Sverres tid, men det nye aristokratiet så ut til å ha dyptgående økonomiske interesser i å støtte opp om kongemakten.²⁰

¹⁷ Bagge 1986: 145

¹⁸ Bagge 1986: 168-170

¹⁹ Sverre Bagge. *From gang leader to the lord's anointed: Kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar*. Odense 1996: 87

²⁰ Bagge 1986: 170

I Knut Helles *Konge og gode menn* fra 1972, omtales hirdens oppbygging og funksjon. Verket viser en ganske teoretisk tilnærming, og sier ikke veldig mye om de faktiske forholdene i Sverres kongshird. I boken belyses begrepet «gode menn». Det er disse «gode mennene» som sitter som medlemmer i kongshirden. «Gode menn» deltok og medvirket i det offentlige liv. De utgjorde det ledende politiske sjiktet.²¹ Hirden var et viktig jurisdiksjonsområde for kongen og de «gode menn». Hirden som tjenestearistokrati står sentralt. Helle kommer videre inn på *Hirdskråens* føringer for de håndgangne mennenes retter og plikter. *Hirdskråen* forutsetter at de håndgangne mennene er underlagt landets øvrige lover, men i enkelte saker fungerte hirdstevnet som deres verneting. Forbrytelser begått av hirdmenn skulle behandles av hirdfelleskapet, de ligger under hirdens jurisdiksjon. Kongen ser ut til å ha vært dommer i saker som omhandler forbrytelser mot kongen og i saker hvor hirdmedlemmer har unndratt seg vanlig lovgivning. Kongen skal i slike tilfeller rådføre seg med «gode menn» innenfor hirden.²²

Det har ikke vært stort fokus på Sverres hird i noe av den forskningen som er presentert over. Forskningen som går direkte på kongshirden bærer sterkt preg av å være av nyere dato enn Sverres kongshird, særlig gjelder dette de ulike klasser, ranger og embeter. Og det er et åpenbart fokus på ledersjiktet i hirden. Dette kan i stor grad tilskrives kildegrunnlaget. Fokuset på ledersjiktet viser en utskiftning i toppen av samfunnet under Sverre. Det store mannefallet i aristokratiet er ikke til å komme bort ifra. Aristokratiet var uten tvil medlemmer av kongshirden, men likevel har det ikke vært utpreget fokus på at personskiftet innenfor kongshirdens rammer. Koht er den som har gått lengst i hevde dette personskifte har et tydelig fokus på lavættede menn som kommer opp i maktposisjoner. De øvrige har større fokus på at det det også var stormenn å finne på Sverres side i striden, men likevel rom for sosial mobilitet i Sverres kongshird.

1.3 Problemstilling og tilnærming

Ut i fra det store personskifte og de sosiale forskjellene mellom kong Sverres og kong Magnus' støttespillere, er det nærliggende å tro at Sverres kongshird skulle utarte seg ganske forskjellig fra den hirdinstitusjonen som tjente Magnus Erlingsson.

Hovedproblemstillingen for min undersøkelse er: Representerer Sverres kongshird et brudd i hirdens utvikling? Denne problemstillingen vil jeg belyse gjennom å undersøke to momenter: utformingen av Sverres kongshird og mennene i den. Kildegrunnlaget gjør det

²¹ Knut Helle. *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319*. Bergen 1972: 27-29 og 41

²² Helle 1972: 57f

naturlig å fokusere på hirdens ledere. Jeg vil undersøke deres bakgrunn og hvordan de passet inn i Sverres hirdinstitusjon. Samtidig vil jeg se på Sverres holdning til aristokratiet, på begge sider av striden, med bakgrunn i Kohts påstand om at Sverres strid var rettet mot lendmennene som klasse. Oppgavens rammer gir meg ikke anledning til å undersøke alt som kunne vært relevant. Sysselmannsembetet vil for det meste ligge urørt.

Jeg har valgt å undersøke Sverres kongshird i tre perioder, da jeg mener å se spesifikke utviklingstrekk i hver av disse periodene. Periodene vil bli behandlet i hvert sitt kapittel: 2, 3 og 4. Kapittel 2 er todelt og vil først gi en generell innføring i hirdinstitusjonens oppbygning og utvikling frem til Sverres tid. Deretter vil kapittelet handle om tiden fra dannelsen av Sverres hird i 1177 til slaget på Kalvskinnet i 1179. Slaget var Sverres gjennombrudd, før dette hadde han bare vært omreisende flokk-konge. Kapittel 3 behandler perioden etter Kalvskinnet frem til og med slaget ved Fimreite i 1184. Sverre tok da grep om kongemakten i landet, vant støtte fra Trøndelag og fikk en endelig seier over Magnus Erlingsson. I Kapittel 4 skal jeg undersøke kongshirdens utvikling etter slaget ved Fimreite, og frem til Sverres død i 1202. Sverre gikk fra å være opprører og tronpretendent til å holde den etablerte kongemakten som måtte slå ned opprør på opprør.

1.4 Kildemateriale

1.4.1 Sagaene

Sverres saga hører til samtidssagaene og regnes som relativt pålitelig, når det gjelder hendelsesforløpet. Sagaen er skrevet av islendingen abbed Karl Jonsson, det er uklart om han har skrevet hele, eller om noen andre har fullført verket senere. Sverre har åpenbart vært hovedkilde for Jonsson i første del av sagaen, den delen kalles *Grýla*. Resten av sagaen bygger, ifølge dens prolog, på muntlige opplysninger fra førstehåndsvitner og på opptegninger som var gjort rett i etterkant av hendelsene.²³ *Grýla* omfatter muligens bare tiden frem til Kalvskinnet, men dette er noe usikkert. Delen er skrevet mer som propaganda for å legitimere Sverre som konge, heller enn å fortelle historie.²⁴ *Grýla* fokuserer på drømmer og mirakuløse hendelser som underbygger Sverres rett til å regjere. Det viser seg også at senere hendelser som kan virke skadende for Sverres sak ikke er tatt med, slik som pave Innocens 3. sitt interdikt. Sagaen må derfor brukes noe kritisk som historisk kilde.²⁵ Oppgaven min skal derimot ikke handle om Sverre og hans rett til tronen, den skal handle om Sverres kongshird.

²³ Hallvard Magerøy. «Føreord til Sverre-soga» i Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy(red). *Noregs Kongesoger* 3, Oslo 1979: 7-9

²⁴ Helle 1974: 79

²⁵ Magerøy 1979: 11f

Sagaens fokus på militære hendelser og ordninger kan være med på å gi et lite nyansert syn på Sverres kongshird. Da mye av det seremonielle og administrative livet i hirden har kommet i skyggen og ikke lar seg undersøke.

Det vil ellers bli supplert med annen sagalitteratur: *Sagaen om baglere og birkebeinere*, *Håkon Håkonssons saga*, *Heimskringla* og *Orknøyingasaga*. *Orknøyingasaga* var skrevet rundt 1200, av ukjent islending. Sagaen kan sammenlignes med Snorres *Heimskringla*, begge har som formål å fortelle landets historie gjennom dets ledere. De starter med et mytisk opphav for dynastiene og går over fra legender til historisk tid. Forholdet mellom *Orknøyingasaga* og *Heimskringla* kompliseres ved at Snorre har brukt *Orknøyingasaga* som kilde og at *Orknøyingasaga* har blitt revidert med *Heimskringla* som kilde.²⁶ *Håkon Håkonssons saga* og *Sagaen om baglere og birkebeinere* hører i likhet med *Sverres saga* til samtidssagaene. Dette tilsier at de ble skrevet ned i kort tid etter hendelsesforløpet i sagaene og anses for å være de beste kildene til norrøn middelalder. Det er viktig å være bevisst på at samtidssagaene har blitt til i miljøet rundt kongen. Og at som i *Sverres saga* sitt tilfelle hatt kongen som oppdragsgiver. Disse sagaene er politisk litteratur.²⁷

1.4.2 Hirdskråen

Hirdskråen er lovverket til Norges konge og hans håndgangne menn. Dette er en sammensatt lovskrift som består av mange ulike fragmenter med ulik datering. Øvre dato for *Hirdskråens* tilblivelse settes til 1277, i Magnus Lagabøtes regjeringstid. Nedre dato settes til 1273, dette er da de yngste delene av lovverket. Hirdloven var ment for kongen og hans menn. Dens innhold kan, ifølge Steinar Imsen, grovsorteres i tre kategorier: forhold angående riksstyre og militærvesen, forholdet hirdmedlemmene imellom og forholdet mellom hirdmedlemmene og kongen. Ordlyden og bruken av «vi» og «oss» i loven indikerer at det er snakk om et kollektivt «vi», som også ser ut til å inkludere kongen i noen tilfeller. Deler av *Hirdskråen*, trolig hele, ser ut til å ha blitt vedtatt på hirdstevne.²⁸

Det vises i lovverket til en tidligere hirdskrå, som Imsen setter som grunnlaget til kong Magnus' versjon. Det ligger ifølge Imsen: «[...] lag på lag av yngre og eldre hirdlover og hirdsedvaner, helt ned til 1000-tall, ja, kanskje enda djupere.»²⁹ Det blir da en kildekritisk utfordring å trekke ut hva som var gjeldende for Sverres hird og hva som er kommet til i

²⁶ Hermann Pálsson og Paul Geoffrey Edwards. «Introduction» I *Orkneyinga Saga: The History of the Earls of Orkney*. London 1981: 9-11

²⁷ Else Mundal, «Sagalitteraturen». I Odd Einar Haugen(red), *Håndbok i norrøn filologi*, Bergen 2004: 277

²⁸ Steinar Imsen, «Innledning». I *Hirdloven Til Norges Konge Og Hans Håndgangne Menn: Etter Am 322 Fol* Oslo 2000: 30-32 (Henvisning direkte til loven er heretter: Hirdskråen)

²⁹ Imsen 2000: 25

nyere tid. Imsen peker ut noe av dette i innledningen til *Hirdskråen*. Skikk og bruk blant birkebeinerne er et fast referansepunkt i *Hirdskråen*, dette regnes som å peke tilbake til Sverres eller Håkon Håkonssons hird. Det meste av statsforvaltning og høviskhet som finnes i loven ser ut til å være fra etter Sverres regjeringstid. Det er dog en utbredt tro på at hirdloven fra Sverres dager har blitt revidert og utvidet i perioden 1273-1277 til den bevarte hirdskrå. Mange av de ordningene som omtales i *Hirdskråen*, nevnes i *Sverres saga*. Kapitlene som omhandler jarl kan godt være fra Sverres tid. Imsen viser også til at rettsforbedringene Magnus Lagabøte ga hirden, ikke har blitt inkorporert i de relevante kapitlene i *Hirdskråen*. Dette kan bety at Magnus ikke har ønsket å gjøre store inngrep i den eldre hirdlovgivingen. Slik sett kan det se ut til at den gamle lovbokens struktur har blitt bevart i stor grad.³⁰ *Hirdskråen* er nok den kilden som har mest å bidra med til forståelsen av hirden som institusjon og fellesskap under kongen. Skråen har i stor grad blitt brukt til å redegjøre for hirdens oppbygging og utvikling som vi skal se i neste kapittel.

³⁰ Imsen 2000: 26f

2.0 Fra flokk til hird

Dette kapittelet er todelt, første del vil i stor grad bygge på *Hirdskråen* og Steinar Imsens forord til skråen. *Hirdskråen* som til tross for å være bevart i form fra 1277 inneholder eldre tids hirdlovgiving. Det vises til skikk og bruk blant birkebeinerne. Imsen påpeker at det da er snakk om Sverres hird eller muligens Håkon Håkonssons, tidlig i hans regjeringstid.³¹ Jeg skal i grove trekk skissere hirdens utvikling frem til 1177, med spesielt fokus på borgerkrigstidens hird. Denne redegjørelsen er nødvendig for å forstå bakgrunnen for utviklingen av – og for å vise særegen trekk ved Sverres kongshird. Deretter skal jeg undersøke den flokken som tok Sverre til høvding i 1177 og ble hans håndgangne menn. En flokk som minner lite om hirden slik den beskrives i *Hirdskråen*.

Fellesskapet i kongshirden var bundet opp i tjeneste- og troskapsforholdet til kongen. Forholdet til kongen strukturerte relasjonene i hirden. Selv om hirden var oppstykket i klasser, rang og embeter, ga tjenesteforholdet til kongen alle de håndgangne mennene en særstilling, de sto utenfor og ovenfor allmuen. De hadde privilegier og plikter, de var et eget rettssamfunn. Brorskapets basis lå i de seremoniene som gjorde de til håndgangne menn. Seremoniene varierte noe i henhold til hvilken klasse og rang man skulle opptas i, men det seremonielle var i stor grad felles for alle. De sentrale elementene var kongens hånd og sverd. Hirdmannen skulle røre ved kongens sverd og kysse kongens hånd og deretter avlegge ed om å være kongen sin «[...] *hull og tro, åpenlyst og lønlig*».³² Slik ble han sverdtaker og håndgangen. Etter møtet med kongen skulle det nye hirdmedlemmet mottas av sine lovfeller, brorskapet sitt. Brorskapet varte livet ut, med strenge interne krav til lojalitet og solidaritet. De var forpliktet til å delta i sine lovfellers gravfølger, eller ved henrettelser på svikere i hirden. Brorskapet tok vare på sine gamle, de som ikke lengre kunne utføre kongstjenesten og sørge for seg selv. De skulle føres til kloster, kostnaden med deres kost og losji skulle deles mellom kongen og hirdmennene.³³

2.1 Fra krigerfølge til kongshird

Den tidlige varianten av hirden var krigerfølget som fulgte germanske konger eller høvdinger til daglig, og fungerte som livvakter. Hirdmennene skulle være trofaste mot høvdingen sin i alt, lyde og følge han i krig og fredstid. Hirdtjenesten var frivillig og kunne sies opp på visse

³¹ Imsen 2000: 25f

³² Imsen 2000: 40

³³ Imsen 2000: 40-42

vilkår.³⁴ Bagge mener at begge parter kunne si opp avtalen også på Sverres tid.³⁵ I Norge ble dette innskrenket noe, hirdmennene kunne frigis midlertidig fra den daglige tjenesten, men forble medlemmer av hirden og hadde fremdeles kravene om troskap til herren sin. Hirden ble skilt i bordfaste og ikke-bordfaste hirdmenn. De ikke-bordfaste fikk kongens tillatelse til å forlate hoffet, det kunne være permisjon fra tjenesten for å ta seg av sine egne gårder, de kunne få veitsle, som var forlenet land fra kongen, og ansvaret for kongsgårder. Da vikingtoktene ble sjeldnere utviklet det å holde hird seg til et fyrstelig prerogativ. Foruten kongen hadde jarl og hertug lov til å holde hird. Lendmenn hadde rett til å ta seg opp til 40 huskarer, men dette ble ikke regnet som en hird.³⁶

Det var en rekke seremonier knyttet til opptak i hirden, deriblant håndgang, sverdta og troskapsed. Seremoniene og edene var forskjellige, avhengig av hvilken rang og klasse en ble tatt opp i. Etter opptak i hirden gikk medlemmene inn i et brorskap med plikter til herren sin og plikter til hverandre. Hirden var et eget juridisk samfunn der de i hirdstevner og husting avgjorde saker mellom kongen og hirdmennene eller hirdmennene seg imellom. Hirden hadde et eget lovverk, en skrå, som regulerte livet i hirden.³⁷

Innpass i hirden var trolig til å begynne med ganske åpent for de fleste frie menn som ønsket å tjene en høvding. Høvdingens stand og maktposisjon spilte nok en rolle for hvem han ville ta opp i hirden sin. Da det å holde hird ble et fyrstelig prerogativ, ble det vanskeligere å få innpass. God ætt var nok ikke et absolutt krav, men ser ut til å ha vært svært ønskelig med tanke på opptak i hirden.³⁸ I tillegg måtte hirdmennene oppfylle krav til våpenhold etter rang. Kravet til mengde og kvalitet på våpen sank nedover i hierarkiet.³⁹ Dette medførte helt sikkert økonomiske krav. God ætt og økonomi var særlig viktig i det ledende sjiktet og de høye hirdembetene. Dette kan ses tydelig i *Sverres saga* i forbindelse med Sverres lendmann Ulv av Lauvnes. Han ble hånet av motstanderne sine for å være en «torparson», noe som indikerer at han kom fra småbondeætt.⁴⁰ Ulv hadde tilsynelatende ikke riktig sosial bakgrunn til å være lendmann. Selv om rang og posisjon i hirden i prinsippet ikke var arvelig, var tilgang til høyere rang og embeter, særlig lendmannsverdigheten, i praksis forbeholdt en lukket krets av familier. Familier som utgjorde kjernen i norsk høyadel på 1200-tallet.⁴¹

³⁴ Lars Hamre, «Hird» i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 5* (heretter KLN5) Oslo 1961: 570f

³⁵ Bagge 1996: 22

³⁶ Hamre 1961: 568-570 og Jón Viðar Sigurðsson. *Det norrøne samfunnet: vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo 2008: 129

³⁷ Imsen 2000: 25

³⁸ Hamre 1961: 570f

³⁹ *Hirdskråen*: 131

⁴⁰ Koht 1952: 37

⁴¹ Imsen 2000: 36

Hirdens opprinnelige funksjon var altså som krigere tilknyttet høvdingen sin, de utgjorde kjernen i høvdingens stridsmakt i krig og var hans livvakt i fredstid. I de nordiske områdene utgjorde hirden et tidlig stadium av en stående hær. Viktigheten av at hirdmennene skulle være våpenføre må derfor poengteres, selv om hirdtjenesten utviklet seg til å omfatte mer enn bare våpendraging. Hird og hoff kan i stor grad brukes som overlappende begreper i nordisk sammenheng. Hirdmedlemmer ble brukt til de høyere rådgivende posisjoner og ulike embeter ved hoffet. Etter hvert som riksstyringen utviklet seg ble det naturlig for fyrstene å sette sine hirdmenn inn i de statlige embetene i den lokale administrasjonen.⁴²

2.2 Hirdens størrelse, klasser og embeter

Den norske kongshirden har selvfølgelig endret seg i størrelse i takt med kongedømmets utvikling. Behovet for hirdmenn må ha økt etter hvert som de gikk fra å være krigere og livvakter til å bli 1200-tallets tjenestearistokrati slik Koht med flere skriver om.

Etter sigende hadde Olav Haraldsson 60 hirdmenn, halvt om halvt med gjester og huskarer. Helgenkongen var den som først ga hirdmennene sine en egen lov. *Hirdskråen* setter ikke noen begrensninger for hvor stor kongshirden skal være. Olav Kyrre økte sin hird til det dobbelte, 60 gjester og 60 huskarer.⁴³ Da kong Sverre hadde tatt grep om makta i Norge utover på 1180-tallet, må hans kongshird ha vært betydelig større. Men som vi skal se nedenfor, begrenset antallet hirdmenn i høyere ranger og embeter seg selv.

2.2.1 Klasser og rang

Hirdskråen fra 1277 viser en hierarkisk inndelt kongshird. Ulike klasser med forskjellige oppgaver og med ulik rang: hirdmenn, gjester og kjertesveiner. De ulike klassene kan også benevnes som lovfellesskap. Medlemmene i de ulike korporasjonene i hirden kalles lovfeller av Imsen, fordi de hver klasse har sine egne bestemmelser i lovverket.⁴⁴ I *Sverres saga* nevnes det tre slike klasser: hirdmenn, gjester og huskarer. Kjertesveinrangen ser ut til å være av nyere dato og kan derfor ikke knyttes til kong Sverres hird.⁴⁵

Nederste sjikt i hirden besto av huskarene og gjestene. Huskarene er ikke regnet som hirdmenn i *Hirdskråen*, det var de derimot på 1100-tallet.⁴⁶ Dette kommer klart frem i *Sverres saga* i forbindelse med Sverres tiltredelse som høvding over birkebeinerne: «[...] måndagen

⁴² Hamre 1961: 571

⁴³ Hamre 1961: 571f

⁴⁴ Imsen 2000: 35

⁴⁵ Imsen 2000: 35-39

⁴⁶ Hamre 1961: 573

etter gjekk sytti mann Sverre til handa. Somme vart hirdmenn, somme gjester, somme huskarar.»⁴⁷ I *Hirdskråen* brukes huskarsnavnet kun om lendmennes væpnede menn. *Kongspeilet* som normalt dateres til rundt 1250, nevner at alle kongens menn opprinnelig ble kalt huskarer, men forklarer at huskarene utgjorde den laveste rangklassen i hirden og hadde sin tjeneste i kongsgården.⁴⁸ Huskarene forsvant altså som hirdklasse etter Sverres regjeringstid og var erstattet av kjertesveinene i *Hirdskråen* anno 1277.

Gjestene var hirdens politi- og vaktkorps. Navnet kommer av «[...] at de har mange steder og gjeste hvor de ikke får takk for det.»⁴⁹ Gjestene var ifølge *Hirdskråen*, håndgangne menn og er pliktig å lyde det kongen befalte dem. De ble brukt til å foreta beslag og avstraffelse, og som støttespillere for lendmenn og sysselmenn i den lokale administrasjonen. Gjestene skulle ha respekt og ære innad i hirden på lik linje med hirdmenn. De skulle velge seg egen høvding i samråd med kongen, og føre eget skip som fulgte nest etter kongens, på ferd langs kysten. På hærferd hadde de spesielt ansvar for vakt og speidingstjeneste.⁵⁰ Sagaen inneholder få opplysninger om gjestene, de opplysningene som finnes er stort sett bare at de var deltagere i slag og slagsmål. Det er ikke mange navngitte gjester, de omtales for det meste bare som gruppe. Ragnar Eimhjellen har i sin hovedfagsoppgave gitt en antydning om hvor mange gjester det kunne være i Sverres regjeringstid. Han har brukt opplysningen om skipet Hårkniven som var gjesteskip i slaget ved Nordnes i 1181, et skip på 23 rom. Et fullt bemannet skip hadde vanligvis tre mann i hvert halvrom. Dette gir 138 gjester. Eimhjellen regner med at de fleste gjestene var til stede i slaget og anslår derfor gjestene til å være mellom 120 -140 mann. Han tar forbehold om at dette er et overslag med mange uvisse momenter.⁵¹ Det er på ingen måte gitt at alle på skipet var gjester.

Den siste korporasjonen i hirden, de egentlige hirdmennene, var ikke en ensartet gruppe. Den var delt i rang og embeter, i privilegier og ansiennitet. Øverst i dette hierarkiet sto kongen, under sto hertug og jarl, deretter lendmenn, skutilsveiner og menige hirdmenn. Hertug, jarl, lendmenn og skutilsveiner utgjorde hirdstjorene, dette var kongshirdens ledersjikt. Hertugtittelen var ikke i bruk før Håkon Håkonssons regjeringstid, jarler var det derimot flere eksempler av i Sverres levetid. *Hirdskråen* nevner to typer jarledømmer, innenlands og i skattlandene. Utnevnelsen av jarler innenlands skulle bare skje unntaksvis da det kunne skape problemer og usikkerhet om hvor den faktiske makten i riket lå. Jarler ute i

⁴⁷ *Sverre-soga*: 32

⁴⁸ Imsen 2000: 25f

⁴⁹ Imsen 2000: 35

⁵⁰ Imsen 2000:39 og *Hirdskråen*: 155-167

⁵¹ Ragnar Eimhjellen. *Kongshirda i Norge 1177-1263: Samansetjing og omfang*. Hovedfagsoppgave i historie Bergen 1971: 20f

den norske kongens besittelser ser ikke ut til å bli sett på som like problematiske.⁵² Utnevnelsen av jarler ser ut til å ha vært sporadisk og være sterkt knyttet opp mot kongens nære slekt, dette gjelder særlig innenlands. Jarlsnavnet ble oftest gitt til kongssønner, kongsbrødre, eller andre nære slektninger eller inngiftede slektninger. Jarlen hadde rett til å holde egen hird, så fremt denne ikke oversteg kongshirden eller gikk utover kongens bestemmelser.⁵³

Lendmennene utgjorde det meste av toppsjiktet i hirden og ifølge *Hirdskråen* skulle kongen ved utnevnelsen av lendmenn lede den utnevnte til høyest rang og verdighet innen hirden. Rangert like under hertug og jarl, skulle de være kongens fremste rådgivere. Lendmennene var de eneste blant kongens håndgangne menn med rett til veitsle. Det vil si at de ble gitt land som tilhørte kongen til underhold. I *hirdskråen* stadfestes det at denne veitslen årlig skulle tilsvare 15 mark sølv. Denne skulle de motta uavhengig om de var i direkte kongstjeneste eller ikke. Dette presiseres i en retterbot av Magnus Lagabøte i 1261. Lendmennene hadde rett til å holde 40 huskarer.⁵⁴ Dette ble ikke regnet som egne hirdinstitusjoner, slik som i det ble med jarl og hertug. Lendmannsrangen var i prinsippet ikke arvelig, det var et kongelig prerogativ å utnevne lendmenn. I praksis var lendmannsnavnet, ifølge Imsen, forbeholdt en eksklusiv krets av familier som utgjorde det vi kan kalle for norsk høyadel på 1200-tallet.⁵⁵ Dette er gjeldende også på 1100-tallet. Dette vises tydelig i *Sverres saga* i forbindelse med «torparsonen» Ulv av Lauvnes, der hans manglende ættebakgrunn til å bli lendmann påpekes av hans motstandere. Skutilsveinene, hørte også med blant hirdstjorene, men rangen omtales ikke i *Sverres saga*, den har sitt opphav under Håkon Håkonsson. De hadde ikke noe kongelig veitsle eller rett til å holde huskarer. Imsen mener at de nok kunne besitte enkelte hirdembeter.⁵⁶ Siden Sverre på det meste hadde seks lendmenn samtidig og skutilsveinene ikke er å finne i *Sverres saga*, sier det seg selv at det måtte være flere involverte i hirdens ledersjikt. Hertil kan vi tilføye Sverres frender og familie, samt en rekke embeter som blir presentert under. I tillegg var ledersjiktet til Sverre fylt opp av mer eller mindre mektige menn som benevnes som sveitehøvdinger eller høvdinger.

Sveitehøvding var ikke noen rang innenfor hirden, men de var håndgangne menn. Tittelen er funksjonell, disse høvdingene var ryggraden i Sverres militære makt, de bidro med menn til Sverres hærtog og ledet hird og hær. I den senere delen av borgerkrigene dominerte

⁵² Imsen 2000: 35

⁵³ *Hirdskråen*: 73-85

⁵⁴ Imsen 2000: 36

⁵⁵ Imsen 2000: 36

⁵⁶ Imsen 2000: 37

sveitehøvdingene i kretsen rundt kongen. Sagaene omtaler de hovedsakelig i forbindelse med hærtog. Noe det selvfølgelig ikke var mangel på i borgerkrigstiden. De kunne operere på egenhånd eller følge kongen. Helle trekker frem at sveitehøvdingene gjennom Sverres regjeringstid og inn i 1220-årene ble den ledende gruppen i hirden. Selv om ikke alle var lendmenn. De var fremtredende rådgivere, ikke bare militært, men også i politiske spørsmål.⁵⁷ Dette var ledere med erfaring fra krigføring. De kunne stille med egne huskarer eller føre deler av Sverres hær i strid. I den vedvarende krigstilstanden som hersket var de svært viktige støttespillere for kongemakten. Skipsstyrere var en rolle som til dels overlappet med sveitehøvdingenes og hadde samme funksjon, bare til sjøs. Posisjonene var gjerne bekledd av samme personer, ofte lendmenn, men ikke alltid. I militære situasjoner viker begrepene lendmann og sysselmann tilbake til fordel for skipsstyrere og sveitehøvdinge. Innehaverne av disse posisjonene dekker en bredere krets enn lendmenn og sysselmenn. Etter borgerkrigstiden blir ikke disse benevnelsene brukt i særlig grad.⁵⁸ Deres sentrale rolle innenfor kongens stridsmakt, kombinert med deres politiske rolle, gjør det naturlig å koble disse til hirdstjoresjiktet, selv om ikke alle hadde rang til det i henhold til *Hirdskråen*. Imsen påpeker at kapitlene om hirdstjorene og sentralforvaltningen hovedsakelig går tilbake til Håkon Håkonsson.⁵⁹ Forholdene var ikke identiske under Sverre og mange av de som omtales som sveitehøvdinge eller høvdinge i *Sverres saga* ville nok ikke vært å finne i tilsvarende posisjoner under Håkon Håkonsson eller i Magnus Erlingssons hird. Tittelen sveitehøvding forteller noe om funksjonen til innehaveren. Det er likevel ikke så enkelt som å definere det til en anfører for en gruppe menn, en sveite. Sagaen nevner Atle Skalme, en av Sverres gjester, som høvding for en gruppe birkebeinere.⁶⁰ Han ledet en liten gruppen av menn, men var nok ikke noe sveitehøvding av den grunn og det plasserte han absolutt ikke opp i hirdstjoresjiktet. Det kan til tider være vanskelig å skille mellom høvdinge og sveitehøvdinge i funksjon og rang og uttrykkene brukes om hverandre i sagaen.

Under dette ledersjiktet sto de menige hirdmenn. De hadde ikke rett til kongelig veitsle, da dette var forbeholdt lendmenn. Imsen hevder dog at de felles bestemmelsene om hirdmenn kan leses slik at det ikke var uvanlig at de menige hirdmennene hadde tilgang til ærefulle verv og ga de eksklusiv adkomst til kongstjeneste ved hoffet eller ute i lokaladministrasjonen. De hadde foruten kongens vern, krav på årlig lønn for aktiv tjeneste,

⁵⁷ Helle 1972: 361

⁵⁸ Helle 1972: 362

⁵⁹ Imsen 2000: 27

⁶⁰ *Sverre-soga*: 159

gaver og krigsbytte.⁶¹ Hverken hirdstjorene eller de menige hirdmennene begrenses i antall av *Hirdskråen*. Utnevnelse av hirdmenn og særlig lendmenn ville jo selvsagt i praksis bli begrenset av hvor mye lønn og veitsle kongen kunne tilby. Som tidligere nevnt hadde de tidlige kongene et fast antall hirdmenn og gjester på 1000-tallet. Eimhjellen mener at de senere kongene fritt kunne ta seg hirdmenn etter behov og at det ikke var nødvendig å begrense opptaket med lovgiving.⁶²

2.2.2 Embeter

Tjeneste i hirdmannskorporasjonen åpnet tilgang til ulike embeter ved hoffet, i hirden og i riksstyret. Embetene hadde kongstjenesten i fokus, embetsholderens byrd, private maktgrunnlag, eller kirkelige rang og embete var ikke alltid like viktig. Det var hirdmennenes kongstjeneste, lojalitet og forretningsdyktighet som ga de tilgang til embetene. Noen av embetene ga tilnærmet lendmannsrett: kansler, stallare og merkesmann.⁶³ Utover disse embetene fantes det, hirdprester eller kappelgeistlige, drottsete, munnskjenk og fehirde. Noen av disse embetene stammer fra gammelgermanske husembeter, mens andre har kommet til i senere tid.⁶⁴ Nedenfor kommer en kortfattet presentasjon av noen embeter.

Stallare var hirdens øverste embete på Sverres tid. Det kan føres tilbake til Olav Tryggvasson. Stallaren skulle føre ordet på kongens vegne på hirdstevner og på ting. Han skulle, sammen med merkesmannen, være tilstede på alle hird- og gjestestevner. Stallaren var også talsmann for hirden. Han skulle også ordne med skyss på kongens reiser. Stallaren hadde lendmannsrett og rang i hirden og skulle på lik linje med lendmennene ha 15 marks veitsle. Det finnes indikasjoner på at embetet kan ha blitt mindre viktig utover på 1200-tallet, i forbindelse med fremveksten kanslerembetet. I Håkon Håkonssons tid nevner kildene flere stallarer, det kan se ut til at det kan ha vært både to og tre stallarer samtidig.⁶⁵ Dette er det embetet som kommer tydeligst frem i Sverre sin hird. Som vi skal se senere i oppgaven, samstemmer det i stor grad med embetet slik det beskrives i *Hirdskråen*.

Kanslerembetet tok over som hirdens fremste embete. Kanslerembetet er å finne i kildene fra Magnus Lagabøtes tid og var åpenbart sentral i kongens administrasjon. Embetet må ifølge Imsen være eldre enn 1270-årene, men vi vet lite om det før den den tid. I *Hirdskråen* heter det at kansleren skulle være en av kongens fremste rådgivere, han skulle

⁶¹ Imsen 2000: 37

⁶² Eimhjellen 1971: 24

⁶³ Imsen 2000: 37 og Helle 1972: 393

⁶⁴ Hamre 1961: 574

⁶⁵ Lars Hamre. «Stallar». I *KLNM 17* Oslo 1972: 34f

oppbevare kongens segl og var kongens skribent. Imsen bruker ord som ekspedisjonssjef, riksskattemester, riksrevisor og kongelig sendemann for å beskrive embetet. Kansleren var mer en kongens mann, enn han tilhørte hirdfelleskapet.⁶⁶ Kanslervirksomhet antas å ha vært tilstede allerede under Inge Krokrygg, der den senere erkebiskop Øystein tillegges en del av dette embetets funksjoner. Det finnes imidlertid lite informasjon om dette embetet under Sverre. Det hadde nok ikke samme verdighet og rang som det fremstilles med i *Hirdskråen*. Det er først under Magnus Lagabøte en sikkert kan knytte kanslerembetet til bestemte personer.⁶⁷ Det er mulig at Ivar Bodde ikledde noen av kanslerens funksjoner. Han blir ikke presentert i *Sverres saga*, men er å finne i *Sagaen om baglere og birkebeinere* og i *Håkon Håkonssons saga*. I sistnevnte saga finnes det en forsvarstale av Ivar Bodde, her hevdet han at han kom til Sverre i 1199, og fikk innpass i den høyeste rådgiverkretsen. Ivar tjente Sverre så trofast at han fikk innsyn i kongens hemmelige saker og han fortsatte å tjene trofast under kongene Håkon og Guttorm og videre under kong Inge og jarlen Håkon Galen. «[...] og i tillegg til det, hva som var meg meget imot, viste de meg den tillit at jeg utferdiget brev.»⁶⁸ Koht har tillagt Ivar Bodde kanslerembetet og mener han virket uavbrutt i embetet til 1217 og at det eksisterte et fast kanselli som kunne utferdige og ta imot skriv som angikk riksstyringen.⁶⁹ Alt dette har Koht trukket ut fra Ivar Boddess forsvarstale mot Skules støttespillere i 1217. Utsagnet om at han utferdiget brev peker tilbake til tiden under kong Inge og Håkon Galen. Å tillegge Ivar Bodde kanslerembetet og grunnleggelsen av et fast kanselli er det ikke grunnlag til i kildene. Narve Bjørgo motsier Koht på dette. Han vedgår derimot at Ivar Boddess politiske og administrative rolle var et skritt på veien til det kanslerembetet som kan leses i *Hirdskråen*.⁷⁰

Drottsete og munnsjenk er to andre embeter beskrevet i *Hirdskråen*. Embetene er heller ikke å finne i *Sverres saga* og kan derfor ikke belegges noe rolle i Sverres hird. De hadde ansvar for at mat og drikke ved kongens bord. Disse skulle velges av kongen blant skutilsveinene.⁷¹ Det er mulig disse embetene har eksisterte og at sagaens militære fokus har skyggelagt de.

Merkesmannens opprinnelige funksjon var å bære kongens eller høvdingens merke i krig og fredstid. Dette oppdraget synes å ha bestått, men embetet har fått tillagt andre funksjoner. Merkesmannen slik han trer frem i *Sverres saga* nevnes bare ved sin opprinnelige

⁶⁶ *Hirdskråen*: 221

⁶⁷ Gottfrid Carlson, et al. «Kansler». I *KLNM 8* Oslo 1963: 235f

⁶⁸ *Håkon Håkonssons saga*: 45

⁶⁹ Koht 1952: 71

⁷⁰ Narve Bjørgo, «Ivar Bodde,» i *Norsk biografisk leksikon*. http://nbl.snl.no/Ivar_Bodde. Hentet 27.03.14

⁷¹ *Hirdskråen*: 107

funksjon som bærer av merket, stridsflagget, til jarl og konge.⁷² Oppføringene i sagaen indikerer at det var en ærefull oppgave, men *Hirdskråen* viser et helt annet innhold i embetet og rangerer merkesmannen nest etter stallaren. Merkesmannen hørte med blant hirdstjorene og skulle være mekler i tvister mellom hirdmennene. Merkesmannen skulle alltid være med kongen. I *Hirdskråen* tilskrives, merkesmannen også 15 marks veitsle. I tidligere hirdskråer hadde han bare hatt ti marks veitsle dette tyder på at embetet har steget i anseelse.⁷³ Det er mulig merkesmannen hadde disse oppgavene og rettighetene, eller noen av de, i Sverre kongshird, men dette kommer ikke til syne. Igjen kan sagaens åpenbare fokus på strid og militære funksjoner ha ført til at merkesmannens øvrige funksjoner kan ha blitt utelatt.

Fehirden nevnes som et gammelt embete. Det nevnes ikke i særlig grad i *Hirdskråen*. I de eldste kildene har det betydning som en som vokter annen manns fe, gods eller penger. Eimhjellen presenter embetet som en slags ambulerende skattemester. Han tror ikke det fantes noe fast avgrenset fehirdeembete på 1200-tallet, men at den tradisjonelle fehirden peker til systemet med permanente skattemesterene i faste skattedistrikter på 1300-tallet.⁷⁴ I *Sverres saga* finner vi en Asgeir skattemester i Sverresborg i Bergen i 1198.⁷⁵ Her er det bare hans tittel som nevnes, det fortelles ikke noe om hans funksjon som fehirde.

Hirden skulle også holde to hirdprester, hovedsakelig tiltenkt geistlige oppgaver. Disse skulle velges av eller blant hirdmennene og lønnes av hirdmennene og kongen i felleskap. Det var også naturlig for kongen å bruke de hirdgeistlige til administrative oppgaver, som krevde at man behersket lese- og skrivekunsten. Stallare og merkesmann har så langt tilbake vi kan spore kildene om den bordfaste kongshirden, vært sentrale som hirdstjorer og hatt en betrodd stilling i kongens rådgiverkrets. Hirdgeistlige begynte, ifølge Imsen, å markere seg i denne rådgiverkretsen i første del av borgerkrigstiden. Det finnes spor etter hirdgeistlighet mye lengre tilbake, det kan hevdes at de har stått sentralt som rådgivere allerede ved kristendommens innførelse i landet. Det er derimot lite informasjon i *Sverres saga* om hirdgeistlighet. Den eneste som med sikkerhet kan plasseres som hirdprest er den engelske Marteinn.⁷⁶

I tillegg til disse toppstillingene i hirden har vi sysselmansorganisasjonen. De kongelige systlene, omtrent 50 i tallet, var det gjeveste kongen kun gi sine menn. Hirden nøyte monopol på alle statlige embeter. Systlene var faste geografiske områder der sysselmanen

⁷² Se *Sverre-soga*: 140, 174, 213f og 218

⁷³ Rolf Fladby. «Merkesmann». I *KLNM 11*. Oslo 1966: 555

⁷⁴ Eimhjellen 1971:37

⁷⁵ *Sverre-soga*: 208

⁷⁶ Imsen 2000: 44 og Helle 1972: 394 og *Sverre-soga*: 181

hadde juridisk og militært ansvar. Forvaltningen av kongens eiendommer og inntekter i syslet var underlagt regnskap og byråkratisk kontroll, sysselmanen var kongens lokale administrasjon. Utover på 1200-tallet ble sysselmannembetet aristokratiets viktigste økonomiske fortrinn i forhold til allmuen. Bare de beste i hirden kunne regne med å få sysler av kongen, ifølge Imsen. Syslene var derfor vanligvis forbeholdt hirdstjoresjiktet, da særlig lendmenn. Det er verdt å tilføye at *Hirdskråen* presenterer et føydalt forhold mellom konge og hird, mens sysselmannsembetet er et direkte tjenesteembete. Og inneholder ikke det gjensidighetstrekket man ser mellom konge og håndgangen mann.⁷⁷ Embetet vokste frem i andre halvdel av 1100-tallet. Kongen satte sine menn i syslene, han tok kontroll over. Disse mennene hadde militær bakgrunn, noe annet ville nærmest vært utenkelig i borgerkrigstiden, og hadde ansvar for holde krigere til hjelp for kongen. Etter borgerkrigstiden ble sysselmanen grunnpilaren i den lokale administrasjonen. I tillegg til å administrere kongedømmets faste inntekter hadde de påtalemyndighet og utøvende myndighet. Sysselmansens egne inntekter kom fra mindre bøkategorier, som tilfalt sysselmanen helt eller delvis.⁷⁸ Sysselmennene er på ingen måte veldig sentrale i *Sverres saga*. Og det er uvisst akkurat hvor mange sysler som eksisterte på Sverres tid og hva sysselmansens oppgaver var. Vi kan likevel slå fast at sysselmenn i stor grad var utbredt. Sverre satte ut sysselmenn allerede i 1177 i Jemtland.⁷⁹ Sverre var på dette tidspunktet ikke stort mer enn høvding for en liten krigerflokk. Det er tydelig at Sverre her bygger på tidligere praksis. Det at Sverre bygde på tidligere praksis og krigerflokken hans skal vi se nærmere på nedenfor.

2.3 Sverres tidlige hird – restene av en opprørsflokk

Koht fremmer Sverre som den som, foruten Harald Hårfagre og Olav Haraldsson, forvoldte størst forandringer i det norske riksstyret. Sverre kom utenfra, uten noen hærmakt til å ta landet, han bygde seg opp fra intet. Koht mener at det var Sverres egenskaper som gjorde han til suksessfull høvding og konge. Da birkebeinerne reiste seg med Sverre som høvding fikk det dyptgående konsekvenser for hele samfunnet, en krise som Koht mener endte med at nye makter tok styret i staten og åpnet for nye styringsformer.⁸⁰ Mange historikere har hatt stort fokus på Sverre som leder, strateg og statsbygger, men Sverre vant ikke makten alene. Hva karakteriserte birkebeinerne som reiste seg under Sverres ledelse og fikk innpass i hans hird?

⁷⁷ Imsen 2000: 49f

⁷⁸ Sigurðsson 2008: 131f

⁷⁹ *Sverre-soga*: 55

⁸⁰ Koht 1952: 7

Var mennene i Sverres hird så utradisjonelle som Koht beskriver og fantes det en politisk linje rettet mot lendmennene som klasse?

Sverres saga forteller om lite kraft bak Sverres sak da han begynte sin vei mot toppen av riksstyret. Restene etter Øystein Møylas opprørsflokk var alt annet enn imponerende. Sverre ville ikke være høvding over denne flokken som hadde rømt fra nederlaget ved Re, der Øystein Møyla falt mot Magnus Erlingssons hærstyrke. I følge sagaen var det den svenske jarlen Birger Brosa som presset de resterende birkebeinerne til å ta Sverre til høvding. Birkebeinerne truet Sverre på livet, de ville kjøpe fred med kong Magnus dersom Sverre ikke tok lederskap over flokken. Dette samt at birkebeinerne bar med seg lovnad om støtte fra Birger Brosa og den svenske kongen, må ha gjort sitt for at Sverre tok lederskap over de 70 birkebeinerne: «Somme vart hirdmenn, somme gjester, somme huskarar.»⁸¹ Sagaen viser at både Sverre og birkebeinerne hadde kjennskap til og kunnskap om hvordan en kongshird var bygd opp. Mennene gikk Sverre til hånden,⁸² dette indikerer også kjennskap til det seremonielle. Det er grunn til å tro at de med best ættebakgrunn ble tatt opp som fullverdige hirdmenn, mens de resterende ble gjester og huskarer. Vi kan altså ikke spore noe stor vesensforskjell i hvordan Sverre bygger opp hirden sin mot for eksempel Magnus Erlingssons hird. Kong Magnus' hird hadde de samme korporasjonene, hirdmenn, gjester og huskarer.⁸³ Den store forskjellen var at Sverre ikke hadde menn med egnet ættebakgrunn til å fylle hirdstjoresjiktet.

Blant Sverres 70 birkebeinere fantes det få navngjetne menn. I *Magnus Erlingssons saga* heter det at birkebeinerne hadde økt til en mannsterk flokk under Øystein Møyla, med harde og våpendjerne menn. De beskrives som villstyringer og voldsomme i sin framferd, men de manglet menn som kunne lede hærer, legge planer og styre landet med lov. Og selv om de hadde noen slike ville flokken helst ha det slik de selv ville. Blant rømlingene fra slaget ved Re, var det ifølge sagaen mange sårede, mange hadde mistet klær og utstyr og alle var uten penger. Noen rømte til ættene sine i Marker og i Telemark, mens andre reiste ut av landet til svenske frender.⁸⁴

Det var slagne menn som tok Sverre til høvding i 1177. De eneste som nevnes med navn i *Magnus Erlingssons saga* er sønnene til Gudrun av Saltnes: Jon, Sigurd og Vilhjalm. De var trønderske bønder, ikke av lendmannsætt. De er også de eneste som navngis i *Sverres*

⁸¹ *Sverre-soga*: 32

⁸² *Sverre-soga*: 32

⁸³ *Sverre-soga*: 104

⁸⁴ *Magnus Erlingssons saga*: 663

saga fra den første ferden mot Nidaros.⁸⁵ Koht påpeker at de fleste av Sverres nye menn ikke får oppgitt farsnavn eller hjemsted. Koht mener dette forteller noe om det sosiale opphavet, dette var folk uten ætt å skryte av, folk fra de lavere samfunnslag. Koht ramser, i *Kong Sverre*, opp menn av rang og status i Sverres tidlige hird: Gudlaug Gnitaskar, stallare, hirdens og hærens øverste høvedsmann; Åsgeir Hamarskalle, høvding for huskarene, sannsynligvis fra en gård i Buvika; Audbjørn, høvding for gjestene, stort mer vet man ikke; Torolv Rympel, etterfølgende gjestehøvding og hans bror Karl Kjøttlår.⁸⁶ Koht har fokusert på navnløsheten i Sverres hird og bygger slik under sin påstand om at nye menn kom til makten og endret samfunnsstrukturen.⁸⁷

De tre brødrene fra Saltnes falt allerede i 1178.⁸⁸ De kom fra høyt ansett ætt hvilke posisjoner de hadde i hirden er uvisst. Jeg vil anta at de ble fullverdige hirdmenn i 1177, de var definitivt ikke navnløse birkebeinere. Det ser ut til at Sverre har satt lit til brødrene, de fikk ansvar som førere på speidingsstokter og som skipsstyrere.⁸⁹ Kåre Lunden forteller om disse tre at de var blant de første som sluttet opp om Øystein Møyla, og regnes som viktige opprørsledere blant trønderne. Dette var altså menn av betydning, ikke av lendmannsætt, men de rådde over en viss maktposisjon og rikdom.⁹⁰ Landkommisjonen av 1661 viser at Saltnes var en storgård ved utgangen av middelalderen.⁹¹ Til sammenligning hadde Saltnes større landskyld enn lendmannsgården Rein i Rissa.⁹² I følge professor Audun Dybdahl kan dette være en pekepinn for forholdene tidligere i middelalderen.⁹³ Alt tyder på at brødrene fra Saltnes var rike og navngjette menn. Knut Helle mener at *Grýla*, bevisst fremstiller flokken som ussel, liten og uten lederskikkelser. Dette for å skape kontrast til kong Magnus' lendmannsparti og slik gjøre Sverres seier desto større. Helle ser det som sannsynlig at Sverres flokk omfattet mer enn de 70 birkebeinerne og at flokken vokste mer enn det *sagaen* forteller.⁹⁴ Brødrene fra Saltnes viser at Sverres hird uten tvil hadde menn som kunne ta lederansvar, og brødrene var ikke alene.

Stallaren Gudlaug var en annen av Sverres ledere i den tidlige hirden. Han presenteres først et stykke ut i *sagaen*, et års tid etter starten på Sverres kampanje i 1177. Han presenteres

⁸⁵ *Magnus Erlingssons saga*: 661 og *Sverre-soga*: 36 og 58

⁸⁶ Koht 1952: 36f

⁸⁷ Koht 1952: 7

⁸⁸ *Sverre-soga*: 58

⁸⁹ *Sverre-soga*: 36, 58

⁹⁰ Lunden 1976: 51

⁹¹ *Jordebog for Strinda fogderi og Selbu fogderi*: 12

⁹² *Jordebok for Fosen futedøme*: 70

⁹³ I samtale med professor Audun Dybdahl

⁹⁴ Helle 1974: 80f

ikke som stallare før senere, men hans opptreden ser ut til å passe overens med hirdembetet allerede fra starten av. Stallaren var hirdens øverste embetsmann i Sverres hird. Gudlaug talte på hærens vegne ovenfor Sverre, på et hirdmøte på hærtog, før et angrep på Nidaros i 1178. Birkebeinerne gikk da imot Sverres vilje og angrep byen. I etterspillet av det som ble et nederlag, ble Gudlaug omtalt som stallare.⁹⁵ Han taler også på kongens vegne ovenfor Magnus Erlingssons lendmann Ivar Horte, da hærene til Sverre og Magnus møtes utenfor Nidaros før slaget på Kalvskinnet i 1179.⁹⁶ Gudlaug fungerte også som militær leder. I slaget på Ilevollene i 1180, var han sveitehøvding, han førte bymennene, leidangen og bygdemennene mot kong Magnus' fylking. I slaget ved Nordnes var han skipsstyrer, tilsvarende sveitehøvding til sjøs.⁹⁷ Gudlaug var en av Sverres «nye menn», det blir ikke oppgitt fødested eller farsnavn. Det er vanskelig å stadfeste hans sosiale bakgrunn, men han var nok ikke den birkebeineren som kom fra dårligst kår. Sverre ville ikke valgt en ukjent mann, uten erfaring til stallare. Det at han ble stallare tilsier at han hadde en viss posisjon i Sverre flokk, og at både Sverre og de andre håndgangne mennene hadde tillit til han. Med sin rang i hirden hørte han til hirdstjorene. Foruten Saltnes-brødrene er det bare Gudlaug som nevnes i forbindelse med lederskap av hird og hær før Kalvskinnet. Ut ifra opplysningene i sagaen utgjør de mer eller mindre hirdstjoresjiktet alene i perioden fra 1177 til 1179. Om stallaren heter det i *Hirdskråen* at han har «[...] rett som lendmennene, etter landets lover og gammel sedvane.»⁹⁸ Gudlaug er nok det nærmeste vi kommer en lendmann i Sverres kongshird før slaget på Kalvskinnet.

En kan spørre seg om grunnen til at Sverres hirdstjoresjikt ikke var større og hvorfor lederne hans ikke var like edel byrd som Magnus Erlingssons mange lendmenn. Helle antyder i *Konge og gode menn*, at Sverre ikke hadde hellet med seg når det gjaldt å knytte til seg innflytelsesrike støttespillere fra lendmansætter og høygeistlighet.⁹⁹ Erling Skakke baserte makten sin på de vestlandske lendmennene og slo hardt ned på alle som truet kongedømmet til sønnen. Han kontrollerte det meste av høyaristokratiet i riket. Erik Gunnes mener at jarlen manglet den brede tryggheten som kunne forvandle gamle fiender til venner. Både i Trøndelag og på Opplandene var det stemning for opprør. Erling Skakke gikk for hardt til verks, motsetningene fra den tidlige borgerkrigstiden bare befestet seg. «Landskaps-, klasse- og ættemotsetninger filtrer seg etter hvert så uløselig inn i hverandre at resultatet blir den

⁹⁵ *Sverre-soga*: 56

⁹⁶ *Sverre-soga*: 63f

⁹⁷ *Sverre-soga*: 79-81 og 90

⁹⁸ *Hirdskråen*: 99

⁹⁹ Helle 1972: 394

permanente borgerkrig, to generasjoner igjennom.»¹⁰⁰ Svaret er i mine øyne innlysende: Sverre har ikke tilgang til de ledende ættene. Sverres maktgrunnlag var så lite at stormenn sannsynligvis tenkte seg om to ganger før de gikk inn på Sverres side i striden. Dette til tross for at det ikke manglet menn som ville stå imot Erling Skakke og kong Magnus, menn som dukket opp som Sverres støttespillere i etterkant av slaget på Kalvskinnet i 1179.

2.4 Talen før Kalvskinnet – Sverre som antiaristokrat?

Kalvskinnet regnes som Sverres store gjennombrudd i kampen om kongemakten. Forut for dette slaget er det i sagaen gjengitt en tale, hvis innhold har blitt lagt stor vekt på av enkelte historikere som argument for at Sverre åpnet toppen av samfunnet for folk fra lave sosiale kår. Det er særlig disse linjene som er sentrale: «Den som kan sannprove at han har felt ein lendmenn, han skal bli lendmann, og kvar ein skal få slik rang i landet som han ryd seg rom til; den skal bli hirdmann som drep ein hirdmann, og attpå få anna god ære.»¹⁰¹ Slaget ble et tungt nederlag for kong Magnus, der falt Erling jarl, åtte lendmenn og nær 60 hirdmenn.¹⁰² Dette skulle tilsi mange nye lendmenn og hirdmenn i Sverres kongshird. Noen masseutnevnelse av lendmenn og hirdmenn skjedde imidlertid ikke. Men Sverre innfridde kanskje delvis, sagaen forteller at hirdmedlemmene fikk belønning og økt sin rang straks etter slaget.¹⁰³ Dette skjedde nok også i noen grad, men utnevnelser av lendmenn eller hirdmenn som direkte følge av slaget, er det ingen bevis for. Man skal være forsiktig med å ta Sverres tale for bokstavelig.

Likevel har denne talen bygget opp under argumentasjon for at Sverres antiaristokratiske politikk. Noen historikere har tillagt kong Sverre et antiaristokratisk program. Dette gjelder i særlig grad Koht, som i sin bok *Kong Sverre*, tar opp at Sverres krig går mot lendmannsklassens samfunnsorden. Lunden har ikke gått like langt som Koht, men bruker talen til å argumentere for sosial mobilitet i Sverres kongshird.¹⁰⁴ Noen historikere har derfor vært tilbøyelig til å se på Sverres styre som et kraftig brudd på utviklingen i det norske aristokratiet. De nye mennene som kom inn i riksstyringen var vesentlig forskjellige fra de gamle høvdingættene. Før Koht har blant andre Keyser, P.A. Munch og Sars ført denne

¹⁰⁰ Erik Gunnes. *Norges historie. 2 Rikssamling og kristning ca. 800-1177*. Knut Mykland (red). Oslo 1976: 408

¹⁰¹ *Sverre-soga*: 66

¹⁰² *Sverre-soga*: 70

¹⁰³ *Sverre-soga*: 68-70 og 75

¹⁰⁴ Lunden 1976: 56-58

linjen i sin historieforskning. Det har også lenge vært røster som nedtoner dette bruddet og viser til større kontinuitet, blant andre Edvard Bull og Knut Helle.¹⁰⁵

Hvis Sverre hadde et antiaristokratisk program fra begynnelsen, finnes det da spor etter dette i hans oppbygging av kongshirden? Det er vanskelig å finne noen konkrete spor av dette i sagaen. Det er snarere tvert om. Det er enklere å finne belegg for at Sverre ikke ville utradere det gamle aristokratiet, men var opptatt av å knytte det til seg. Stiftelsen av kongshirden i 1177 viser at Sverre var opptatt av ætt, i utgangspunktet ville han ikke være høvding over slik en flokk. Han så lite gagn for saken sin med å lede disse mennene. Særlig fordi flokken manglet lederskap for å gå imot en motstander som Erling Skakke.¹⁰⁶ Det at Sverre vil ha menn med makt og midler i sitt følge, utelukker ikke et antiaristokratisk program alene, men sammen med en rekke andre faktorer blir Sverres antiaristokratiske program ganske usannsynlig.

Navnløsheten i begynnelsen av sagaen, er i seg selv et tegn på at det ikke var mange ættestore menn med i Sverres hird og hær i begynnelsen, men samtidig fokuserer sagaen nettopp på de personene som kommer fra best kår. Saltnes-brødrene trer frem som ledere i Sverres tidlige hird og hær. Selv om disse ikke var av lendmannsætt, er det vanskelig å ikke være enig med Lunden: «Det er helt klart at dette er menn av betydning, folk med rikdom og makt, selv om de ikke hørte til lendmannsaristokratiet.»¹⁰⁷

Det faktum at Sverre skiper en hird med den hierarkiske inndelingen i hirdmenn, gjester og huskarer, tilsier at Sverre var bevisst den sosiale bakgrunnen til sine menn. Det er vel grunn til å tro at Saltnes-brødrene ble hirdmenn, men de ble bestemt ikke utnevnt til lendmenn. En årsak til dette kan jo være at Sverre ikke kan oppfylle de kravene en lendmann har til veitsle, eller, som Bagge hevder, at Sverre ikke ville utnevne lendmenn.¹⁰⁸ Men det kan også være at Sverre ikke utnevnte lendmenn fordi han ikke anså mennene sine som sosialt passende til rangen. Det er i alle fall sikkert å hevde at det begrensede hirdstjoresjiktet i Sverres tidlige hird, skyldtes manglende ættebakgrunn blant Sverres menn. Kanskje valgte Sverre bevisst å ikke utnevne lendmenn fordi han ville unngå at det gikk inflasjon i rangen.

Sverres behandling av fiendtlige lendmenn taler også imot en antiaristokratisk politikk. Hans første møte med Magnus' lendmenn kom allerede på den første ferden mot Nidaros i 1177, i Jemtland. Her fikk Sverre mulighet til å begynne utraderingen av lendmannsklassen. Noen utradering tok imidlertid ikke til. Det ble inngått forlik med

¹⁰⁵ Helle 1974: 31

¹⁰⁶ *Sverre-soga*: 30f

¹⁰⁷ Lunden 1976: 51

¹⁰⁸ Bagge 1986: 169

lendmennene og Sverre fikk 60 nye menn til flokken sin.¹⁰⁹ Hendelsen er dokumentert i *Gryla*, som er noe omdiskutert som kildemateriale. Det nevnes ikke navn på lendmennene, men det hevdes at det var mange av de. Dette kan synes å være noe uvanlig, ættestore menn ramses som oftest opp i sagaen. Det mangler ikke eksempler senere i sagaen på at Sverre inngår forlik og gir grid¹¹⁰ til fiendtlige lendmenn og krigere. Det ser ut til å ha vært Sverres politiske linje.¹¹¹ Linjen ble tilsynelatende ikke gjengjeldt: «Det kan de òg vete, birkebeinar, at det blir vondt å be seg grid hos heklungane [...]».¹¹²

2.5 Sammenfatning

Det hersker ikke tvil om at kontrasten mellom *Hirdskråens* kongshird og Sverres krigerfølge fra 1177 til 1179, er stor. Sverres flokk hadde mer til felles med den tidlige germanske høvdingens krigerflokk, enn kongshirden til Magnus Erlingsson. Likevel var den hirden som ble dannet rundt Sverre tradisjonell i sin form. Hierarkisk oppbygget med klassene, hirdmenn, gjester og huskarer, de samme klassene fantes i kong Magnus' kongshird.¹¹³ Om hirden var tradisjonell i sin form innad i disse klassene er kanskje vanskeligere å besvare, med tanke på navnløsheten i Sverres tidlige hird. Det som derimot kan påpekes er at hirdstjoresjiktet var mer eller mindre fraværende. Det ser ut til å ha bestått av stallaren Gudlaug og de tre brødrene fra gården Saltnes. Gudlaug vet vi lite om, men hans oppførsel og handlinger i sagaen passer godt overens med embetets beskrivelse i *Hirdskråen*. Han førte saker for hird og hær mot Sverre og han snakket på Sverres vegne til motstanderens lendmann. I og med at Sverre hadde alternativer til stallare, slik som brødrene fra Saltnes, kan vi kanskje anta at Gudlaugs sosiale bakgrunn var høvelig god. Brødrene fra Saltnes var uten tvil av navngjetne menn og erfarne opprørsledere som hersket over makt og rikdom.¹¹⁴ Hovedårsaken til det noe tynne hirdstjoresjiktet var åpenbart at Sverre ikke hadde oppslutning fra aristokratiet. De stormennene som i utgangspunktet ønsket opprør, ville forståelig nok ikke risikere å støtte Sverre i perioden før Kalvskinnet. Hirdstjoresjiktet til Sverre var nok mer ikke-eksisterende enn utradisjonelt i denne perioden.

Slaget på Kalvskinnet i 1179, eller snarere en tale før, slaget har vært tungt vektlagt som uttrykk for Sverres politiske linje som skal ha endret samfunnsordenen. Det gamle aristokratiet skal ha blitt slått ned og nye menn skal ha kommet inn i statsstyringen.

¹⁰⁹ *Sverre-soga*: 36f

¹¹⁰ Grid var lovnad om fred og/eller beskyttelse for en viss tid. Arne Bøe, «Grid» I *KLNM* 5 1960: 463

¹¹¹ *Sverre-soga*: 82f, 120, 140,

¹¹² *Sverre-soga*: 80 se også 108

¹¹³ *Sverre-soga*: 104

¹¹⁴ Lunden 1976: 51

Historikere som Koht har hevdet at det nye aristokratiet var vesentlig forskjellig i sammensetning og maktgrunnlag.¹¹⁵ Likevel har vi sett at Sverres tidlige hird ikke utarter seg som særlig antiaristokratisk. Det gjorde heller ikke Sverres politiske linje ovenfor sine motstandere. Konturene av en myk politisk linje ovenfor sine motstandere, kanskje i forsøk på å knytte til seg allierte, kan allerede påvises.¹¹⁶ Det kommer tydelig frem i sagaen at Sverre ønsket seg støttespillere med god ætt,¹¹⁷ og videre ser vi at de med best sosial bakgrunn, brødrene fra Saltnes, har fått lederroller av Sverre. Manglende oppslutning i aristokratiet kan ikke brukes som bevis på et antiaristokratisk program hos Sverre. Det kan heller ikke det store mannefallet i stormannsættene som tok til ved slaget ved Kalvskinnet. Det er ikke bare menn med dårlig sosial bakgrunn som faller i strid.

Alt i alt kan det ikke påpekes utradisjonelle trekk ved Sverres hird i denne perioden. Det som gjorde hans kongshird vesentlig forskjellig fra kong Magnus' kongshird var hirdstjoresjiktet.

¹¹⁵ Helle 1974: 31

¹¹⁶ *Sverre-soga*: 36f

¹¹⁷ *Sverre-soga*: 30f

3.0 Birkebeinerhirden, fra Kalvskinnet til Fimreite

Seieren på Kalvskinnet satte for alvor fart i Sverres kampanje for kongemakten og må kunne regnes for å være hans store gjennombrudd. Sagaen forteller at ingen i landet, foruten kong Magnus og hans menn, kunne unngå å kalle Sverre for konge. Birkebeiner gikk fra å være skjellsord til å være en ærerik benevnelse. De som før hadde vært arbeidsfolk eller ransmenn bar «[...] skrud og skarlak og grepa våpen som hirdmennene eller lendmennene til kong Magnus hadde bore [...] det var snautt dei kjende seg sjølve att.»¹¹⁸ Tidligere småkårsfolk og røvere i nytt utstyr var vel og bra for Sverres sak, men de stormennene som nå gikk inn for Sverres sak for fullt, hadde større betydning og nytte for Sverres kampanje. Etter Kalvskinnet fikk kong Sverre for alvor kontroll over hele den opprørsfaksjonen som kan spores tilbake til Håkon Herdebrei, Sigurd Munn og Øystein Møyla. I dette kapitlet skal jeg undersøke utviklingen av Sverres kongshird frem til slaget ved Fimreite og se hvordan etablerte lendmannsætter kom i Sverres tjeneste. Jeg skal også belyse Sverres politiske linje overfor sin motstandere.

3.1 Gamle stormenn til ny strid

Hovedvekten av den gamle opprørsfaksjonen, som hadde stått imot kong Inge og senere Erling Skakke og Magnus Erlingsson, lå i Trøndelag. Sverre hadde etter Kalvskinnet vunnet seg et sikkert oppholdssted og base for sin videre kampanje for å legge landet under seg. Han var ikke lengre omreisende flokkhøvding, men nå viden kjent som konge. Hans trønderske støttespillere var generelt av bedre ætt, og rådde over mer makt og velstand enn hans opprinnelige flokksamling.¹¹⁹

Den viktigste stormannen som kastet loddet sitt inn med Sverre var lendmannen Bård Guttormsson av Reinsætta. Trønderne la stor vekt på at Bård nedstammet fra Trøndelags gamle ledere. Han kunne peke til navngjetne menn som Einar Tambarskjelve og ladejarlene. Bård hadde gjennom farsætten hørt til i kretsen rundt Sigurd Munn og Håkon Herdebrei. Lunden legger vekt på at Bårds oppslutning om Sverre må ha vært avgjørende for at eliten i Trøndelag godtok Sverre som konge.¹²⁰ Sverre var bevisst på at Bård var nøkkelen til å vinne trønderne til sin side, Sverre hadde behov for støtte og tilslutning fra mer eller mindre hele Trøndelag, for å vinne frem mot lendmennene til kong Magnus. Sverre satset derfor det meste på å knytte til seg Bård. Han opphevet ekteskapet mellom sin søster Cecilia og Folkvid

¹¹⁸ *Sverre-soga*: 74f

¹¹⁹ Helle 1974: 82

¹²⁰ Lunden 1976: 51

Lagmann fra Värmland, og giftet henne bort til Bård som tiltrådte som Sverres lendmann senest i 1181. En annen lendmann fra Trøndelag som kom til Sverres side var Ulv Fly, også han en del av arven fra Håkon Herdebrei og Sigurd Munn. Han sluttet opp om Sverres sak omtrent samtidig med Bård Guttormsson. En tredje stormann som sluttet opp om Sverre var Håvard jarlsson. Han var sønn av Sigurd fra Rør, som fikk jarlsnavn under Håkon Herdebrei i 1161. Håvard kom altså fra en rutinert opprørshøvding, Lunden presenterer han som en meget betydelig mann.¹²¹ Koht legger vekt på at denne jarlssønnen likevel ikke var fra noen lendmannsætt, faren til Sigurd på Rør hadde vært odelsbonde. Koht setter det som naturlig at Håvard jarlsson straks kastet seg inn på Sverres side, med tanke på at Erling Skakke hadde stått sterkt mot hans far. Håvard kan altså føres inn i rekken av menn som hørte til partierven fra Håkon Herdebrei.¹²² Det kan dog diskuteres hvorvidt han straks kastet seg inn i striden. Han nevnes heller ikke før 1181 i sagaen.¹²³ Hvis Håvard jarlsson fortsatt hadde tedit seg som en bondesønn ville han ikke hatt noen kvaler mot å kaste seg inn med Sverre før Kalvskinnet. Håvard jarlsson hadde nok en sikker posisjon i aristokratiet og ventet med å støtte Sverre fullt ut til Sverre hadde bygd seg en maktbase i Trøndelag. De tre overnevnte mennene er helt klart en del av høyaristokratiet i Norge. Dette er menn som uten tvil ikke var interessert i å ta del i noe antiaristokratisk program. Menn som Sverre var avhengig av, særlig Bård, da han var nøkkelen til å kontrollere og trekke støtte ut fra Trøndelag. De overnevnte settes naturlig rett inn i Sverres hirdstjoresjikt med lendmannsrang og regnes blant Sverres fremste høvdinge og rådgivere. Neste delkapittel vil vise at ikke alle av Sverres ledere passet like godt inn i hirdstjoresjiktet.

3.2 Nye menn i gammelt utsyr

Før Kalvskinnet var det knyttet skam til det å bli kalt birkebeiner, etter Kalvskinnet ble navnet derimot båret med ære. Birkebeinerne gikk rundt i utstyr som tidligere hadde hørt til kong Magnus' lendmenn og hirdmenn. «Sverre sette straks lønn for hirda si og auka rangen deira [...]».¹²⁴ Dette kapitlet skal omhandle de fremtredende skikkelsene i Sverres hird som manglet ætt til ære, rikdom og makt før de ble Sverres håndgangne menn.

Ulv av Lauvnes utnevning til lendmann samsvarer med Kohts påstand om et nytt aristokrati med annen sosial bakgrunn og maktgrunnlag, men var han et unntak? Det er usikkert når Ulv startet å følge kong Sverre, han nevnes i sagaen for første gang i slaget på

¹²¹ Lunden 1976: 51f

¹²² Koht 1952: 37

¹²³ *Sverre-soga*: 86 og 90

¹²⁴ *Sverre-soga*: 75

Ilevollene i 1180. Her ble han presentert som høvding, og hadde funksjon som sveitehovding. Han førte en av Sverres hæravdelinger og skulle verne ryggen til birkebeinerne.¹²⁵ I 1181 omtales Ulv som lendmann forut for slaget utenfor Nordnes i utkanten av Bergen: «Med kong Sverre var disse lendmennene: Ulv av Lauvnes, Ulv Fly, Håvard jarlsson, Bård Guttormsson, Ivar Silke.»¹²⁶ I tillegg til lendmannsrangen var Ulv gjestehovding, ifølge Kåre Lunden. Lunden viser til en episode fra sagaen der Ulv har reist inn til Sogn sammen med gjestene. Han viser til en uttalelse fra en av høvdingene til kong Magnus: «Inn i Sogn har han sendt dem som var de verste, de fandens gjestene, og han som har gjort mest ilt, Ulv av Lauvnes, småbondesønnen.»¹²⁷ I mine øyne er det ikke naturlig at Ulv var gjestehovding. For det første var Ulv, som tidligere nevnt lendmann. Dette samsvarer ikke med en posisjon som gjestehovding. Lunden skriver selv at gjestene var en egen korporasjon med egen gjestehovding, som hverken spiste eller reiste sammen med hirdmennene. Imsen hevder at gjestene i samråd med kongen fikk velge sin egen leder.¹²⁸ Dette tilsier at de valgte en leder fra sine egne rekker. Ut ifra hirdens klare skille mellom korporasjonene, hirdmenn og gjester, er det lite trolig at Ulv av Lauvnes som lendmann ville ikle rollen som gjestehovding. For det andre så nevnes gjestehovdingene med navn og tittel når de nevnes i sagaen. Ved samme anledning som Ulv navngis som lendmann, navngis det en Audbjørn som skipsstyrer og gjestehovding.¹²⁹ Dette er i sagaen datert til 1181, episoden der Lunden fremmer Ulv som gjestehovding skjer i forkant av slaget ved Fimreite i 1184. Sagaen forteller at Ulv sendes inn til Lusekaupang sammen med Torolv Rympel, en annen av Sverres nye menn, med seks skip for å tukte bøndene som hadde satt seg imot kongen vilje.¹³⁰ Ulv navngis ikke som gjestehovding. At Ulv var leder for hærstyrken er det ikke noe grunn til å betvile, som lendmann var han øverst i rang i følget. Men det at det var ikke bare gjestenes skip som ble sendt inn til Lusekaupangen. Gjesteneskipet hadde følge av fem skip. Videre kommer dettydelig frem i sagaen at Torolv Rympel var gjestehovding i 1186.¹³¹ Siden den forrige gjestehovdingen Audbjørn ikke nevnes mer i sagaen er det grunn til å tro at han enten har blitt for gammel for tjenesten, dødd eller blitt avløst fra sin posisjon. Torolv Rympel ser ut til å ha tatt over posisjonen som gjestehovding. I alle fall fra 1184 da Ulv av Lauvnes og Torolv

¹²⁵ *Sverre-soga*: 79

¹²⁶ *Sverre-soga*: 90

¹²⁷ Lunden 1976: 419

¹²⁸ Lunden 1976: 418 og Imsen 2000: 39

¹²⁹ *Sverre-soga*: 91

¹³⁰ *Sverre-soga*: 124

¹³¹ *Sverre-soga*: 155

sammen med gjestene og flere skip var inne i Lusekaupangen. Oppgaven skal komme tilbake til Torolv Rympel.

Koht fremmer Ulv som en sentral mann for Sverre, også han fra Trøndelag. Koht poengterer at Sverres motstandere skjelte han ut for å være en «torparson», det vil si at han var fra plassfolk eller idet høyeste fra småbondeætt. Koht plasserer hans opprinnelse til Agdenes i Uttrøndelag.¹³² Bull har en annen formening om Ulvs bakgrunn og plasserer han i Namdalen og mener han sikkert var av god bondeætt.¹³³ Helle hevder det er uvisst hvor Ulv kommer fra, det kan være gården Lauvnes i Agdenes eller gården Lauvsnes på Flatanger i Namdalen. Helle har tro på at han kommer fra beskjednen herkomst og at hans dyktighet i kongstjenesten gjorde han til en av de mest sentrale lendmennene og sveitehøvdingene til Sverre.¹³⁴ Det meste taler for at Ulv kom fra beskjednen bakgrunn. Han trenger dog ikke være av særlig lave kår for at en av kong Magnus' lendmenn skal se ned på han som en jypling som ikke hadde ætt til å være lendmann. Slik samfunnets holdninger kommer frem i sagaen, er god ætt og navngjetne forfedre viktig for begge kongene i landet. Derfor er det ikke usannsynlig at Ulv kommer fra god bondeætt slik Bull mener og Ole B. Bjerkaas stiller seg bak i sin hovedfagsoppgave fra 1975 om Sverre og hans lendmenn.¹³⁵ Ulv bryter med den tradisjonelle lendmannen, hvis vi velger å legge vekt på utsagnet til kong Magnus' lendmann om «torparsonen» Ulv av Lauvnes.¹³⁶ *Foessens Jordebog*, bygd på landkommisjonen av 1661, bygger under Ulvs lave ættebakgrunn. Gården Lauvnes i Agdenes gav svært lite landskyld.¹³⁷ Hvis forholdene ved utgangen av middelalderen sier noe om gården i Ulvs levetid, var Lauvnes en svært liten gård.

Ivar Silke var også tilsynelatende en av de nye mennene som ble opphøyet under Sverre. Han presenteres i sagaen sammen med Ulv av Lauvnes, Ulv Fly, Håvard jarlsson og Bård Guttormsson i forkant av slaget ved Nordnes som lendmann.¹³⁸ Han er langt på nær så sentral som Ulv av Lauvnes. Han nevnes i sagaen: da han var med Sverre i forkant av slaget ved Nordnes i 1181; i forbindelse med en straffeaksjon mot Vidkunn Erlingsson, lendmannen til kong Magnus; som en del av Sverres følge da Lusekaupangen og Sogndal ble brent i forkant av salget ved Fimreite i 1184; da Sverre ordner godt gifte til han med datteren til

¹³² Koht 1952: 37

¹³³ Bull 1931: 228

¹³⁴ Knut Helle. "Ulv av Lauvnes," I Norsk biografisk leksikon. http://nbl.snø.no/Ulv_Fra_Lauvnes. Hentet 26.02.14

¹³⁵ Ole Bernhard Bjerkaas. *Kong Sverre og lendmennene*. Hovedfagsoppgave i historie. Oslo 1975: 66

¹³⁶ *Sverre-soga*: 137

¹³⁷ *Jordebok for Fosen Futedøme*: 28

¹³⁸ *Sverre-soga*: 90

Andres Skjaldvorsson av lendmannslekten på Steig; og til slutt ved sin død i 1190.¹³⁹ Hans bakgrunn er heller usikker, det oppgis ikke ætt eller fødested. Bull har likevel hevdet at han sikkert var av god ætt.¹⁴⁰ Ivar kan i likhet med Ulv av Lauvnes ha vært en av de nye mennene som vant posisjon i Sverres hird gjennom sin tjeneste og ikke gjennom rikdom og ætt. Men det kan like gjerne være en mann med makt og midler det er snakk om.

Eirik kongsson var en annen sentral mann i Sverres hird. Sagaen forteller at han kom til Sverre i 1181 og kalte seg sønn til kong Sigurd Munn. Slektskapet ble anerkjent og Eirik ble satt til høvding i hirden. Hvis opplysningene i sagaen er korrekte kan han ha vært en svært viktig ressurs og støttespiller for Sverre, da han hadde tjenestegjort hos keiseren i Konstantinopel og var bereist blant fyrstene i det tysk-romerske riket. Han var høvisk og hadde kunnskap om mange ting.¹⁴¹ Med sin erfaring fra krigstjeneste i Europa og Konstantinopel, kan han ha vært en av de viktigste militære lederne Sverre kunne sette ut i felt. Det ser ut til at han ble satt rett ut i felt som sveitehovding og fikk en sentral rolle i Sverres hærmakt. Etter slaget ved Fimreite ba Eirik kongen om høyere rang eller en del av riket. Han ble bedt om å forbli i hirden og holde sveite slik som lendmennene, men være fremst blant de. Eirik holdt en stor sveite, huskarer til birkebeinerens hærmakt, men hadde ikke nok veitsle fra kongen til å bøde utgiftene sine. Derfor dro han østover for å herje blant hedningene i 1185. Han reiste ut med fem skip og lyktes etter sigende godt og vant mye gods. Han kom tilbake med elleve skip i 1188. Da hadde Sverre slått ned kuvlungenes opprør. Sverre opprettet da et innenlands jarledømme: «Da skifte han land til Eirik, bror sin, og gav han landet austafra Svinesund og nord til Rygjarbit og dessutan alle Opplanda; han gav han jarlsnamn òg.»¹⁴² De opplysningene som gis om Eirik i forbindelse med opprettelsen av jarledømme ser ut til å stemme godt overens med de bestemmelsene som finnes i *Hirdskræen*, der det står at kongene stundom ga sine ektefødte brødre jarlsnavn på slike vilkår som kongen bestemmer. Opplandene nevnes som et vanlig område og ellers spredt over landsdelene. Jarlen har rett til å holde egen hird med håndgangne menn som begrenses av kongen.¹⁴³ Dette er elementer som ser ut til å ha vært på plass hos Eirik jarl som etter at han fikk jarlsnavn «[...] fekk seg hird, og vart ein stor og gjæv hovding.»¹⁴⁴ Eirik jarl fikk ikke nyte tilværelsen som jarl lenge. Han døde i sykeseng, sammen med sin kone og sin sønn i 1190, to år etter at

¹³⁹ *Sverre-soga*: 113, 122, 151 og 169

¹⁴⁰ Bull 1931: 228

¹⁴¹ *Sverre-soga*: 96f

¹⁴² *Sverre-soga*: 167f

¹⁴³ *Hirdskræen*: 79 og 85

¹⁴⁴ *Sverre-soga*: 168

han fikk jarlsnavnet. Det spekuleres i sagaen om dødsfallene skyldtes unaturlige årsaker.¹⁴⁵ Eirik jarl var anerkjent kongssønn på lik linje med Sverre og trer slik rett inn i høyaristokratiet. Han kunne kanskje like gjerne føres inn i forrige delkapittel sammen med Bård Guttormsson, Ulv Fly og Håvard jarlsson, men han kom tross alt ikke fra noen etablert lendmannsætt. Eirik kongsson trer inn i høyaristokratiet ene og alene på det ord at han var kongssønn og Sverres bror. Dette tilsier at han i samtiden uten tvil hadde rett til den rang og ære som ble gitt han, både lendmannsnavnet og jarlsnavnet. Eirik fører seg derfor inn i listen av lendmenn som ikke bryter med hirdstjoresjiktets krav til sosial bakgrunn.

Torolv Rympel var til tross for sin rang, veldig sentral i sagaen og fremstår som en av Sverres viktigste sveitehøvding. Torolv var i henhold til sagaen en sentral mann allerede før han ble gjestehøvding. Han opptrer som leder for en sveite sammen med tre andre forut for slaget på Ilevollene i 1180. Videre nevnes det at han sammen med sin bror Karl Kjøttlår meldte seg frivillig til å gå fremst i fylkingen i slaget. I etterkant av Sverres endelige seier over Magnus Erlingsson, nevnes Torolv som sveitehøvding som ble satt til landevakt over Viken sammen med Ulv av Lauvnes, Ulv Fly, Håvard jarlsson og flere andre sveitehøvding i forbindelse med opprøret til Jon Kuvlung.¹⁴⁶ Koht kommenterer om gjestehøvdingen: «Han heitte Torolv Rympel (dvs. stor-rumpa), og han hadde ein bror som heitte Karl Kjøtlår, så det var nok staute karar bae to, men nett ikkje storkarar.»¹⁴⁷ Likevel er han mye i fokus i *Sverres saga*, hvorfor? Sverres mangel på stormenn var nok medvirkende til at en gjestehøvding fikk en så sentral plass i sagaen. Det er usikkert hvilken rang Torolv hadde i hirden, han kan ha vært fullverdig hirdmann, og fokuset på han taler for dette. Hans posisjon som gjestehøvding taler imot, hvis Imsen har rett i sin påstand om at gjestene skulle kunne velge seg en leder i samråd med kongen,¹⁴⁸ for at han var fremst blant gjestene. Det er mulig at en fullverdig hirdmann ble valgt til gjestehøvding, men med tanke på det klare skillet mellom korporasjonene, hirdmenn og gjester, innad i hirden, så er det naturlig at gjestene valgte leder blant sine egne lovfeller. Da har Torolv Rympel kanskje fått påfallende mye plass i sagaen med tanke på hans bakgrunn og posisjon. Han er langt mer fremtredende enn Asgeir Hamarskalle, høvdingen til huskarene. Han nevnes bare to ganger i sagaen som styrmann for et skip med huskarer, Fjordkolla, og i fylleslagsmålet mellom gjestene og huskarene i birkebeinerhirden.¹⁴⁹ Gjestene er også som hirdkorporasjon bedre belyst enn huskarene, dette

¹⁴⁵ *Sverre-soga*: 169

¹⁴⁶ *Sverre-soga*: 76, 80, 153,

¹⁴⁷ Koht 1952: 37

¹⁴⁸ Imsen 2000: 39

¹⁴⁹ *Sverre-soga*: 91 og 155

samstemmer med at de sto høyere i hirdhierarkiet. Torolv Rympel som gjestehøvding ser ikke til å ha vært et uvanlig tilfelle, da han høyst sannsynlig var gjest selv og tatt til høvding av sine egne i samråd med kongen. Det er ikke Torolv Rympel som trekkes frem i utsagnet til kong Magnus' lendmann, det er Ulv av Lauvnes og de fandens gjestene. Gjestene var beryktet som gruppe, dette taler for at Torolv var en del av denne gruppen, selv om han i sagaen omtales både som sveitehøvding og gjestehøvding. Likevel er det bare Ulv som omtales i forkant av slaget. Frem til da i sagaen ser det ut til at Rympel har vært like fremtredende som Ulv av Lauvnes, men han hadde ikke samme rang: Foran slaget på Ilevollene i 1180 ble Ulv nevnt som høvding over en del av hæren, mens Torolv ble nevnt som den som meldte seg frivillig til å gå fremst i fylkingen sammen med sin bror.¹⁵⁰ Senere samme år ble Ulv spurt til råds på bakgrunn av å være klok mann.¹⁵¹ Det finnes ikke noen lignende episode med Torolv Rympel. I den grad Torolv ble brukt til sveitehøvding var det nok ikke bare utelukkende for gjestene. I forbindelse med Kuvlungreisningen, blir Torolv nevnt sist av de navngitte sveitehøvdingene som ble satt til landevakt i Viken.¹⁵² Dette er det eneste tilfelle der Torolv ramses opp på lik linje med andre stormenn. Det er et klart skille i sagaen i hvilke situasjoner og sammenhenger Torolv nevnes. Han var dugelig i strid både som høvding og kriger, likevel blir han ikke nevnt blant de «kloke menn» og ramses, som regel, ikke opp blant stormennene før slag. Han ble ikke nevnt av fienden i forkant av Fimreite slik som Ulv av Lauvnes og de «fandens gjestene». Alt dette tyder på at Torolv til tross for sin posisjon som kriger, sveite- og gjestehøvding kanskje var fastlåst i et lavere sjikt i hirden på grunn av sin sosiale bakgrunn. Torolv ville nok ikke vært like sentral i kong Magnus hird. Hadde Magnus gått seirende ut av konflikten med Sverre, er det lite trolig at en mann som Torolv ville fått stor plass i en alternativ Magnus Erlingssons saga.

Sverre hadde, som vi har vært inne på, liten tilgang til det ledende aristokratiet i landet. Dette skapte både rom og behov for menn som normalt sett ikke kunne hevde seg i toppsjiktet av hird og hær. På Magnus' side står de tradisjonelle lederne mannsterke. Det var navngjetne menn fra gode ætter, rikets lendmenn som førte an hos kong Magnus og Erling Skakke. Koht har i *Kong Sverre* ramset opp rundt 40 lendmenn, mer eller mindre alle lendmenn fra sør til nord i landet, som sto imot kong Sverre. Med dette hevder han at lendmennene sto i strid mot Sverre som samlet klasse.¹⁵³ Her er han nok latt personlige ideologiske tanker fått løpe fritt. Dette passer ikke inn i det samfunnet hvor ættestriden har

¹⁵⁰ *Sverre-soga*: 79f

¹⁵¹ *Sverre-soga*: 86

¹⁵² *Sverre-soga*: 153

¹⁵³ Koht 1952: 66f

gått i generasjoner og dannelsen av de to mer eller mindre faste faksjonene, Koht legger ikke vekt på denne arven. Bjerkaas har behandlet Kohts liste over de 40 lendmennene, i sin hovedoppgave, og trukket tilbake en del navn. Noen var lendmannssønner som lite trolig holdt rangen samtidig med sin far, noen hadde ikke fått rangen og andre på listen ser ut til å ha stått utenfor striden. Etter revisjonen av listen sitter Bjerkaas igjen med 28 sikre navn. Ragnar Eimhjellen har sin hovedoppgave vist til 36 lendmenn i perioden fra 1177 til 1184, hvorav seks var på Sverres side.¹⁵⁴ Det er i det meste klart at kong Magnus hadde langt flere lendmenn med tilhørende sønner og annen slekt til å fylle sin hird. Dette levnes det ikke tvil om i sagaen, særlig med tanke på det store antallet lendmenn og hirdmenn som faller etter de avgjørende slagene der Sverre tar grepet om kongemakten i landet.

Som følge av det som er beskrevet ovenfor, var det større rom i hirdstjoresjiktet til Sverre for menn med annen sosial bakgrunn enn i Magnus' hird. Det å bli anfører eller sveitehøvding under Sverre ser ikke ut til å ha vært en umulighet for de lavere samfunnslag. Skulle Sverre kun rekruttert ledere fra høyaristokratiet ville det vært smått med lederskap i hird og hær. Jeg vil regne det som en selvfølge at de som ble satt til å lede sveiter hadde rang som hirdmenn og befant seg i eller i nærheten av hirdstjoresjiktet, kanskje med unntak av gjestehøvdingen og høvdingen til huskarene. Blant Sverres sveitehøvdinge i perioden før Fimreite, finner vi foruten jarler, lendmenn og høvdinge for gjester og huskarer: Kol Isaksson, Øyolv Avleson, Ottar Knerra, Helge Torfinnsson og Svina-Peter. Alle med unntak av Svina-Peter er fra Trøndelag og er med på å bygge under for trønderdominansen i Sverres hird og hær.¹⁵⁵ Disse trønderne er utvilsomt ledere i regionen, selv om de ikke kan anses å være fra høyaristokratiet. De føyer seg inn i en lang rekke av militære ledere som førte sveiter under kong Sverre.

3.3 En mer aristokratisk hird?

Fra 1179 til 1184 fokuseres det i sagaen i stor grad på Ulv av Lauvnes, Eirik kongsson og Bård Guttormsson. Ulv Fly, Håvard jarlsson og Ivar Silke nevnes også regelmessig, men deltok ikke like mye i handlingen som de øvrige. Torolv Rympel deltar i stor grad og kan tilføres denne oppramsingen. Fokus ligger altså i stor grad rundt de stormennene han arvet, fra opprørsfaksjonen mot Erling Skakke og kong Magnus.¹⁵⁶ Bård Guttormsson, Ulv Fly, Håvard jarlsson og Eirik kongsson må sies å være selvsagte medlemmer i det ledende sjiktet av

¹⁵⁴ Bjerkaas 1975: 28f og 40-43 og Eimhjellen 1971: 50f

¹⁵⁵ Koht 1952: 37

¹⁵⁶ Lunden 1976: 51

Sverres hird. Dette er menn Magnus Erlingsson nok også ville knyttet til seg hvis de hadde hatt samme relasjoner til han som til Sverre. Det aristokratiske innslaget i Sverres kongshird har økt betraktelig etter slaget på Kalvskinnet. Men kan vi likevel se antydning til antiaristokratisk politikk?

Det finnes eksempler som tilsynelatende bryter med hirdinstitusjonen slik den var i tiden: Ulv av Lauvnes og Ivar Silke. Ivar Silke vet vi lite om, men etter at Sverre ble enekonge i Norge, gjorde han, som det heter i sagaen, mange til mektige menn, selv om de ikke hadde ætt til det. Menn som trofast hadde tjent under Sverre og hjulpet til å vinne landet ble belønnet. Her nevnes Ivar Silkes giftemål inn i lendmannsslekten på Steigen.¹⁵⁷ Det kan hevdes at å opphøye lavættede menn til høye posisjoner kan være undergravende for aristokratiet. Likevel vil jeg hevde at dette ikke kan ses på som noe antiaristokratisk politikk fra Sverre. Sverre giftet Ivar Silke, en ny mann opphøyet til lendmann, inn i en gammel lendmannslekt. Dette ser ut som et forsøk på knytte det nye til det gamle, et forsøk på å bygge legitimitet for Ivar Silkes rang og stilling i hirden og blant landets stormenn. Hvis de gamle lendmannsslektene og deres besittelser ikke hadde vært viktige, kunne antagelig Ivar Silke ordnet seg giftemål selv.

Det finnes ikke noe slikt giftemål å peke til Ulv av Lauvnes' tilfelle. Ulv er uten tvil den nye mannen passer dårligst inn i hirdstjoresjiktet. En må likevel være forsiktig med å legge for stor vekt på en eggningstale i forkant av et slag. Lendmannen Asbjørn Jonsson holdt talen der Ulv får økenavnet en «torparsson».¹⁵⁸ Det er ikke unaturlig at en lendmann så ned på en som ikke hadde ætt til rangen. Ulvs lave ætt kan være litt for mye vektlagt av historikere som taler for Sverre som en nedkjemper av den gamle samfunnsordenen. Men Ulv av Lauvnes ville ikke fått innpass i hirdstjoresjiktet til kong Magnus. Ulv var i alle tilfelle ikke den typiske lendmannen i Sverres hird, han var unntaket ikke regelen. Med unntak av Ulv av Lauvnes og Ivar Silke var de øvrige lendmennene, fra 1179-1184, tradisjonelle valg. Sverre hadde ikke mer enn seks lendmenn i perioden. Det lave antallet kan kanskje sees på som et forsøk på å begrense antallet lendmenn og holde makten konsentrert hos kongen. Likevel ser vi at han utnevner lendmenn, til og med lendmenn som ikke har ætt til det. Dette taler for at Sverre ønsket en kongshird av det mønster Magnus hadde. Det Sverre manglet, var passende ættebakgrunn blant sine hirdmenn til å fylle hirdstjoresjiktet sitt. Magnus hadde rundt 30 lendmenn på sin side, mens Sverre, i tiden før Fimreite, bare hadde tre lendmenn fra etablerte lendmannsslekter.

¹⁵⁷ *Sverre-soga*: 151

¹⁵⁸ *Sverre-soga*: 137

Sverre viste også i denne perioden stor vilje til å gi grid til Magnus' hirdmenn. I slaget ved Fimreite heter det i sagaen: «Alle som nådde fram til kongen, fekk grid, og skipsstyresmennene hans gav grid til skyldfolk og venner.»¹⁵⁹ Sverres behandling av Blindheims-ætta er et mer konkret eksempel. Jon Hallkjellsson og sønnene fikk, etter ett slag i nærheten av Bergen, fritt leide. De svarte at de heller ville være med Sverre. Sverre stilte seg noe motvillig til dette da han to ganger tidligere hadde mottatt ed fra de, og at den hadde blitt brutt like mange ganger. Det ble sverget denne gangen også, og like etterpå ble eden brutt og Jon og sønnene dro tilbake til kong Magnus.¹⁶⁰ Det at Sverre fortsetter sin politiske linje kan ha flere årsaker. I det første eksempelet over er det slekt og venner av mennene hans som får grid. Det er naturligvis liten vilje til å drepe slekt og venner. Ellers fikk alle som nådde kongen grid, dette kan ha med kongsideologi og tradisjon å gjøre, jamført den høviske, nådefulle og rettferdige kongen som finnes i *Kongespeilet*, men dette er det ikke rom til å gå inn på her. Eksempelet med lendmannsætten fra Blindheim viser tydelig at det var vanlig å gi grid til sine fiender. Det er også grunn til å tro at Sverre gav grid fordi han ønsket å knytte til seg menn av det kaliber kong Magnus hadde. Sverre ønsket å bygge opp en staslig hird med ættestore menn. Blindheimsætten skal jeg komme tilbake til neste kapittel.

3.4 Sammenfatning

Koht har hevdet at landsstyringen før Sverre hadde vært en lendmannsstyring med topp i kongedømmet. Under Sverre endret det seg til at styringen utover hele landet fikk rot i kongedømmet. Lendmannsnavnet ble ifølge Koht bare en tittel, en rang som ikke ga noen styringsmakt.¹⁶¹ Dette underbygger at Sverre kunne utnevne menn som ikke hørte hjemme i lendmannsjiktet. Hvis lendmannsrangen bare var en tittel slik Koht hevder, hvorfor utnevnte ikke Sverre menn som Torolv Rympel? Torolv Rympel ser ut til å ha vært like viktig for Sverres militære kampanje som Ulv av Lauvnes. Bagge hevder at Sverre hadde uvilje mot å utnevne lendmenn.¹⁶² Likevel ble menn som Ivar Silke og Ulv av Lauvnes utnevnt. Det at det ikke utnevnes flere lendmenn i sagaen indikerer at lendmannsrangen ikke var en tom tittel under Sverre og at hvem som helst kunne ikke tjene under kong Sverre som lendmann.

Magnus Erlingsson hadde så godt som hele den norske lendmannsstanden til å ta på seg rollen som hærførere. Sverre hadde ikke like navngjetne menn til å føre birkebeinerne og bondesveitene sine. Der Magnus brukte lendmenn tydde Sverre til det vi må gå ut ifra er

¹⁵⁹ *Sverre-soga*: 140

¹⁶⁰ *Sverre-soga*: 120

¹⁶¹ Koht 1952: 69

¹⁶² Bagge 1986: 169

menige hirdmenn og gjester. Årsaken til at Sverre må nytte seg av disse til sveitehøvdinger er som tidligere nevnt at Sverre ikke hadde hellet med seg til å knytte til seg stormenn i begynnelsen. Han hadde herredømmet over Trøndelag og trakk storparten av sin militære kapasitet fra landsdelen. Koht har særlig vært opptatt av den trønderske dominansen i Sverres hird og hær.¹⁶³ Sverres militære ledere var jevnt over trønderske, lendmenn som sveitehøvdinger, i perioden fra Kalvskinnet til Fimreite. Det øverste lederskapet i kongshirden til Sverre var i all hovedsak tradisjonell i denne perioden, med unntak av to lendmenn som manglet riktig sosialbakgrunn. At Sverre hadde få lendmenn er ikke et uttrykk for noe antiaristokratisk holdning hos Sverre, men et resultat av at lendmennene tidligere sto samlet bak Magnus Erlingsson. Sverres linje ovenfor sine motstandere og hans utnevnelser av lendmenn tilsier at Sverre ønsket å bygge ut sitt hirdstjoresjikt til noe som lignet på Magnus sitt. Sverres manglende tilgang til lendmannsætter gjorde derimot at lederskapet i hans hær måtte fordeles lengre ned i de sosiale lagene i samfunnet og at menn som Ulv av Lauvnes og Ivar Silke ble opphøyet over sin stand.

¹⁶³ Koht 1952: 37

4.0 En «snill og finslig hird»

Sverres seier ved Fimreite har blitt sett på som et avgjørende vendepunktet i aristokratiets utvikling i Norge. Det store mannefaller i de tradisjonelle lendmanns- og høvdingeættene førte til at nye ætter, fra Sverres birkebeinere, trådte inn i deres sted. Historikere har ifølge Helle, lenge vært tilbøyelig til å se på dette som et stort brudd i aristokratiets utvikling. Det ble skapt et nytt tjenestearistokrati som var vesentlig forskjellig i både sammensetning og maktgrunnlag. Blant disse historikerne finner vi blant andre Halvdan Koht. Det har også vært røster for kontinuitet: Edvard Bull og Andreas Holmsen har pekt på sosiale og politiske sammenhenger i aristokratiet før og etter Sverre. Helle konkluderer med at det er rimelig å anta et gradvis skifte i aristokratiets karakter, sett i sammenheng med statsutviklingen. Dette gradvise skiftet akselererer under Sverre, «fra et lokalt ættestatistokrati til et statstjenende riksaristokrati.»¹⁶⁴ Dette aristokratiet kan mer eller mindre likestilles med hirdstjoresjiktet utover på 1200-tallet.

Selv om Sverre ble enekonge i 1184 satte det ikke stopper for den varige krigstilstanden. Allerede i 1185 reiste det første av seks opprør seg. Opprørerne reiste seg rundt kongsemner, påståtte sønner av Inge Krokrygg eller Magnus Erlingsson, som en fortsettelse av den partistriden som hadde vokst frem.¹⁶⁵ Ikke alle opprørerne var like alvorlige, noen ble slått ned av bondehærer, men jevnt over var det lite fred i riket gjennom Sverres regjeringstid. Birkebeinerhirden bar fortsatt preg av den krigstilstanden som rådde på 1100-tallet.

I dette kapitlet skal jeg se på utviklingen av Sverres kongshird i tiden etter salget ved Fimreite. Skjer det endringer i utviklingen av Sverres hird? Jeg skal undersøke Sverres støttespillere og deres bakgrunn og hvordan kongshirden for alvor får et aristokratisk preg. Fikk Sverre på plass et hirdstjoresjikt som ikke lengre sto tilbake for Magnus sitt?

4.1 Oppgjør med fortiden – en ny kongshird

Etter slaget ved Fimreite i 1184 forsøkte birkebeinerhirden å ta et oppgjør med sin fortid. Sveitehovdingen Svina-Peter holdt ting i Bergen og spredte budskapet om Sverres seier. Han talte til folket i Bergen: «Borte er no den Sverre som for i hærferd til kjøpstadene, og borte er dei birkebeinane som sveima her om i byen og sopa med ureine hender i gøymslene til folk. Her kjem no med kongenvår ei snill og finslig hird, som skal vere lås og nykel for fridom og

¹⁶⁴ Helle 1974: 31

¹⁶⁵ *Sverre-soga*: 151, 165, 168, 170 og 173f

fred for denne og andre kjøpstader.»¹⁶⁶ Ut ifra dette utsagnet kan det virke som om at birkebeinerhirden ville ta et oppgjør med dens tidligere oppførsel og medlemmer. Er dette starten på noe nytt eller viser det kontinuitet med den hirdinstitusjonen som eksisterte under Magnus Erlingsson?

4.1.1 Hirdstjorene

Etter slaget ved Fimreite dukker det opp flere nye lendmenn i Sverres hird. Antallet lendmenn steg likevel ikke, Håvard jarlsson døde sommeren 1189, Eirik kongsson og Ivar Silke det påfølgende året og Bård Guttormsson døde i 1194. Ulv av Lauvnes forsvant ut av handlingen i sagaen i 1187. Fem nye lendmenn ble utnevnt i tiden etter 1184: Hallkjell Jonsson i 1192, Gregorius Jonsson, Sigurd av Mostad og Øystein Rangvaldsson i 1197 og Åle Hallvardsson i 1200. Sverres bånd til det svenske høyaristokratiet gav også resultater. Filippus Birgersson, sønn av den svenske jarlen Birger Brosa. Filippus fikk jarlsnavn av Sverre og nevnes blant sveitehøvdingene i 1193.¹⁶⁷

Hallkjell og Gregorius Jonsson og Øystein Rangvaldsson var alle mest sannsynlig fra samme lendmannslekt fra Blindheim på Sunnmøre. Hallkjell og Gregorius var sønner av Jon Hallkjellsson, lendmann under kong Magnus. Mens Øystein Rangvaldsson, ifølge Gustav Storm, var sønn av en tredje bror, Rangvald Jonsson.¹⁶⁸ Blindheims-ætta dukker for første gang opp i sagaen i 1183 etter at Sverre har tatt Bergen. Jon Hallkjellsson sammen med to av sønnene, Hallkjell og Rangvald bad da om grid fra Sverre og fikk det. Jon Hallkjellsson hadde tilknytning til Reins-ætten og hadde tidligere vært i opprør mot Erling Skakke og Magnus Erlingsson sammen med restene etter Håkon Herdebreis opprørsflokk under Sigurd Sigurdsson Markusfostre.¹⁶⁹ Som nevnt i kapittel 3.3, brøt Jon Hallkjellsson og sønnene eden som ble gitt da de fikk grid fra kong Sverre. De hadde tidligere brutt tilsvarende ed to ganger. Likevel utnevnte Sverre, tre menn fra denne ætten til lendmenn. Det kan neppe ha vært en tilfeldig avgjørelse av Sverre. De gamle lendmannsættene var ikke irrelevante. Sverre var villig til å knytte til seg menn, kjent for svik, for så å gi de makt og ære i kongshirden. Hallkjell skulle vise seg å ikke være tilliten verdig. I sammensvergelse med Olav jarlsmåg, svogeren til Harald Maddadsson Orknøyjarl, førte han an i opprøret til øyskjeggene i 1193.¹⁷⁰ Opprøret tok styrken sin fra Hjaltland og Orknøyene, med støtte fra Harald jarl. Opprøret

¹⁶⁶ *Sverre-soga*: 145

¹⁶⁷ Bjerkaas 1975: 69

¹⁶⁸ Bjerkaas 1975: 65

¹⁶⁹ *Sverre-soga*.: 117

¹⁷⁰ *Sverre-soga*: 173f

endte i slaget ved Florvåg i 1194. Her falt Olav jarlsmåg og Hallkjell Jonsson, kongsemnet deres og de fleste opprørsmennene.¹⁷¹ Det er meget mulig at det ikke var rom for å gi grid en siste gang.

Hallkjell brøt sin ed til Sverre for fjerde gang, da han forut for dette hadde fått lendmannsnavn fra Sverre. Det ser også ut til at Olav jarlsmåg hadde troskapsbånd til Sverre. Sverres snakket med Olav før han reiste ut med kongsemnet sitt Sigurd Magnusson: «Du skulle vere tru mot meg no, Olav!»¹⁷² I tillegg til disse to begår Harald jarl også svik mot kong Sverre. Jarlen var til tross for distansen til Sverre hans håndgangne mann. Jarlen bidro med et langskip til opprøret og ga alle sine undersåtter fritt leide til å følge Sigurd, eller rettere Olav og Hallkjell.¹⁷³ Distansen til Orknøyene i kombinasjon med stadige konflikter i Norge må ha gjort sitt for at det å knytte til seg jarl Harald ble nedprioritert. Likevel kom jarlen til Norge og underkastet seg kong Sverres nåde på et hirdstevne i Bergen i 1195.¹⁷⁴

Gregorius Jonsson, Hallkjells bror, presenteres som lendmann i 1197, forut for et slag mot baglerne i Oslo. Det samme gjelder nevøen hans, Øystein Ragnvaldsson og Sigurd av Mostad. Det ser ut til at Gregorius rangerte øverst av disse tre, sagaen omtaler han som leder for sveiten de tre skulle styre. Øystein og Sigurd nevnes i etterkant av slaget i forbindelse med fordeling av krigsbytte da de pådro seg Sverres vrede.¹⁷⁵ Ingen av disse lendmennene nevnes videre utover i sagaen. Gregorius Jonsson holdt sin posisjon i høyaristokratiet, han var blant annet en viktig støttespiller til Skule jarl, under Håkon Håkonsson.¹⁷⁶ Sigurd av Mostad er det ikke mye å si om. Han var trolig fra Strinda eller Frosta i Trøndelag, ellers vet vi ingenting om hans bakgrunn. Bjerkaas hevder at han ikke var av høyere ætt enn vanlige bønder.¹⁷⁷ Den siste sikre lendmannen til Sverre var Åle Hallvardsson. Han nevnes første gang i 1200, i forbindelse med bondeslaget i Oslo, hvor han falt. Det finnes ikke informasjon om hans ættebakgrunn.¹⁷⁸ Da er det kanskje ikke fruktbart å diskutere den, men det meste tyder på at han ikke kom fra høyaristokratiet. Det betyr ikke at han var noen vanlig bonde før han ble utnevnt til lendmann. Det er sannsynlig at Åle Hallvardsson lå tett oppunder det øverste sjiktet i samfunnet. Det er i det minste innlysende at Åle ikke hadde kjempet med birkebeinerne lenge, han var en ny mann i tjenesten til Sverre. Under bondeslaget i Oslo var han overrasket over at Sverre ikke ville fylke hæren sin. Sverre svarte da med å forklare hvordan

¹⁷¹ *Sverre-soga*: 179

¹⁷² *Sverre-soga*: 174

¹⁷³ *Sverre-soga*: 173f

¹⁷⁴ *Sverre-soga*: 184

¹⁷⁵ *Sverre-soga*: 194ff

¹⁷⁶ *Håkon Håkonssons saga*: 44

¹⁷⁷ Bjerkaas 1975: 66 og *Sverre-soga*: 193

¹⁷⁸ *Sverre-soga*: 239 og 246

birkebeinerne hadde den skikken å sloss i løse flokker.¹⁷⁹ Dette taler for at ættebakgrunnen til Åle måtte ha vært høvelig god. Han var tilsynelatende ikke en av de som hadde blitt belønnet av Sverre for lang og tro tjeneste. Det kan legges til at Åle red i strid og hadde full rustning slik som kongen.¹⁸⁰ Det å ri som ridder med rustning, krevde trening og dyrt utstyr. Sammen med utnevnelsen til lendmann tilsier dette at Åle kom fra svært god kår. Det er ikke utenkelig at Åle hadde ætt til å være hirdstjore.

Hallkjell, Gregorius og Ragnvald ble åpenbart lendmenn på bakgrunn av at de var arvtakere av Blindheims-ætta. Det skal vanskelig tenkes at Sverre hadde andre en rent politiske grunner til å knytte til seg disse mennene. Sverre hadde riktig nok slektskap med Blindheims-ætta. Han var søskenbarnet til Hallkjell og Gregorius.¹⁸¹ Det er dog uvisst i hvor stor grad dette har hatt noe si for behandlingen av ætta. Det er derimot tydelig at Sverre hadde ønsket å knytte til seg Blindheims-ætta. Da Sverre gav grid tre ganger til Hallkjell og hans far og likevel utnevnte Hallkjell til lendmann etter at han hadde brutt ed tre ganger. Edbrytingen ble tydeligvis ikke holdt imot ætta, da broren Gregorius og nevøen Øystein ble lendmenn, mest sannsynlig etter at Hallkjell gikk ut i fullt opprør mot Sverre.

Gustav Storm har ført opp Filippus jarl, sønn av Birger Brosa og dattersønn av Harald Gille som mottaker av lendmannsrett og rang før han ble jarl. Bjerkaas setter dette opp som løse antagelser.¹⁸² Filippus nevnes blant birkebeinernes høvdinge i 1193 da øyskjeggene hadde ankommet Norge og ble på et ukjent tidspunkt jarl under Sverre. Filippus nevnes i sagaen med jevne mellomrom som høvding og skipsstyrer frem til han blir drept av baglerne i 1200.¹⁸³ Filippus var betydningsfull for Sverre, han var det fysiske beviset på tette bånd til det svenske topparistokratiet. Det skulle godt gjøres å finne seg sterkere allierte blant svenskene, enn den mektige jarlen Birger Brosa. I tillegg hadde Filippus, som Sverres søskenbarn, dynastisk tilknytning til Sverre. Filippus var ikke alene om dette. Denne fasen av Sverres regjeringstid bærer preg av at Sverre-ætta etablerte seg som høyaristokratiet i riket. Dette skal vi se nærmere på nedenfor.

¹⁷⁹ *Sverre-soga*: 239

¹⁸⁰ *Sverre-soga*: 246

¹⁸¹ Bente Opheim Brathetland. "Hallkjell Jonsson," I Norsk biografisk leksikon, http://nbl.snl.no/Hallkjell_Jonsson. Hentet 28.04.2014

¹⁸² Bjerkaas 1975: 65

¹⁸³ *Sverre-soga*: 175, 201, 218, 230f og 233

4.1.2 Dynastiet

Sverres sønner, Sigurd Lavard og Håkon, og Sverres søstersønner, Håkon Galen og Peter Støype ble stadig mer sentral i kretsen rundt Sverre og fikk stadig mer ansvar i hird og hær. De kan uten tvil regnes til hirdstjorene, selv om det ikke finnes noen rang å peke til.

Sigurd Lavard opptrådte som sveitehøvding allerede 1193, under øyskjeggoprøret. Håkon trådte inn i denne rollen for første gang etter at baglerne har reist seg, i forkant av hærslaget i Oslo i 1197.¹⁸⁴ De førte jevnlig sveiter i Sverres militære kampanjer og fikk spesifikke oppgaver. Sigurd hadde lite hell med seg som sveitehøvding og måtte tåle kritikk fra kongen i det henseende: «Du er deg sjølv lik, og birkebeinane har lita von om ein god høvding deg [...]»¹⁸⁵ Hirdtjeneste var en naturlig opplæringsplass for de to kongssønnene. Sverre ser ut til å ha vært bevisst dette, sitatet over indikerer at Sigurd skulle formes til høvding. Sønnene ser stort sett ut til å ha operert sammen med en mer erfaren sveitehøvding. Etter at baglerne hadde reist seg, var Sigurd på oppdrag sammen med Nikolas av Vestnes og hadde vakttjeneste sammen med Eiliv Raude, sveitehøvdingen begge to. «Men da det tok til å skumast utpå kvelden, sette kongen til vakt over valslyngja, Lavard, son sin, og Eiliv Raude. Dei styrte eit skip i hop, og det var nære åtti mann på det.»¹⁸⁶ I bondeslaget i Oslo fikk Sigurd og Håkon i oppgave å hindre en av bondehærene og falle i ryggen på hovedstyrken til birkebeinerne. Etter at Sigurd ledet sveiten til tap mot bøndene, kommer det frem at Svina-Peter også var til stede sammen med de to kongssønnene. Mens Sigurd rømte til byen og søkte ly i Hallvardskirken rømte Håkon og Svina-Peter mot hovedstyrke og slo senere tilbake mot bøndene sammen med Sverre.¹⁸⁷ Det er nok ikke tilfeldig at vi finner en så erfaren sveitehøvding som Svina-Peter sammen med de to kongssønnene.

Håkon Galen var Sverres søstersønn, sønn av Cecilia og Folkvid lagmann i Värmland. Håkon ramses opp som en av de ledende sveitehøvdingene mot øyskjeggene sammen med Peter Støype.¹⁸⁸ Håkon Galen nevnes bare en gang til i *Sverres saga*, som høvding for hirden i slag mot baglerne i 1199 i Nidaros. «Kongen sjølv var utpå Øyrane, og hadde ikkje mykje folk der; men oppmed brua var mesteparten av hirda, og hovdingane for den flokken var Håkon Galen og Peter Støype.»¹⁸⁹ Her har de åpenbart funksjon som sveitehøvding. Håkon Galen og Peter Støype, bar budskapet om Sverres død til Nidaros og Håkon kongsson. Utover i *Soga om baglarar og birkebeinar*, trer Håkon Galen frem som en av de mest sentrale

¹⁸⁴ *Sverre-soga*: 175 og 193

¹⁸⁵ *Sverre-soga*: 243

¹⁸⁶ *Sverre-soga*: 189 og 188

¹⁸⁷ *Sverre-soga*: 139 og 242f

¹⁸⁸ *Sverre-soga*: 175

¹⁸⁹ *Sverre-soga*: 224

høvdingene blant birkebeinerne, han fikk jarlsnavn og regentansvar for den unge kongen Guttorm Sigurdsson, sønn av Sigurd Lavard.¹⁹⁰ Håkon Galen seilte også opp som kongsemne etter at Guttorm døde, etter kort tid på tronen i 1204. Hirdstjorene og hirdmennene støttet Håkons kandidatur, men han ble motarbeidet av erkebiskop Eirik, og bøndene ville ikke ha han på grunn av hans personlige egenskaper og hans «gautske» ætt. Det gikk også rykter i samtiden om at Håkons svenske kone skulle ha forgiftet den unge Guttorm. Valget av konge falt på halvbroren til Håkon Galen: Inge Bårdsson, sønn av Sverres lendmann, Bård av Guttormsson og Sverres søster Cecilia. Håkon fikk fornyet jarlsnavnet og forble leder for hæren, siden Inge fremdeles var ung og uerfaren som hærfører. Håkon fikk i tillegg halvparten av de kongelige inntektene¹⁹¹ Håkon Galen var utvilsomt sentral i Sverres hird mot slutten av hans regjeringstid. I tillegg til nære familiære bånd var han en betrodd mann. Han var leder for hirden i strid og han ble valgt til å føre nyheten om Sverres død til kongssønnen i Nidaros. Og ved Håkon Sverressons død i 1204 gikk han inn i Erling Skakkets rolle som den virkelige riksstyrer under Guttorm Sigurdssons tid. Det er svært kort tid fra Sverres død i 1202 til at Håkon Galen ble regent i 1204, han steg ikke opp fra intet, han tilhørte toppsjiktet blant birkebeinerne og hevdet seg blant hirdstjorene allerede under Sverre.

Peter Støype ser ut til å ha hatt en lignende rolle som Håkon Galen. Han blir nevnt i sagaen sammen med Håkon Galen, som sveitehøvding mot øyskjeggene og som høvding for hirden i et slag mot baglerne i Nidaros. Han nevnes som høvding for gjestene i 1201, da Sverre omringet baglerhøvdingen Reidar sendemann ved Tønsberg.¹⁹² Jeg stiller meg tvilende til at han var gjestehøvding, jamført det jeg har skrevet om Ulv av Lauvnes tidligere i oppgaven, i forbindelse med Lundens påstand om at han var gjestehøvding. Sagaen forteller om oppstilling av hæren der gjestene ble sendt for å vokte et område og at «Peter Støype var høvdingen deira.»¹⁹³ Dette er kanskje et tilfelle der sagaforfatteren opererer løst med tittel, rang og funksjon. I motsetning til Torolv Rympel, nevnes Peter Støype når det ramses opp høvdingen før slag i sagaen. Dette er naturlig da han var nær slektning av kongen. Hans høye posisjon kommer frem i *Soga om baglarar og birkebeinar*, hvor han sammen med Håkon Galen trådte frem som ledere i toppsjiktet blant birkebeinerne. Lunden setter Peter Støype fram i spissen, sammen med Håkon Sverresson, for den helnorske grenen av Sverre sin ætt. Lunden peker på et skille blant birkebeinerne, den andre faksjonen var rundt en av sønnene til

¹⁹⁰ *Soga om baglarar og birkebeinar*: 284

¹⁹¹ Lunden 1977: 153f

¹⁹² *Sverre-soga*: 175, 224, 253

¹⁹³ *Sverre-soga*: 253

Sverres søster, Cecilia: Håkon Galen. Denne faksjonen var svært svenskpreget både gjennom giftemål og ætt.¹⁹⁴

Hide Unasson, halvbror til kong Sverre, var også sveitehøvding for Sverre. Første gang i 1187 da han sammen med Ulv av Lauvnes lyktes i et angrep mot kuvlungenes flåte. Han er ellers ikke omtalt mye i sagaen, men det kommer tydelig frem at han var skipsstyrer og sveitehøvding. Hide og det meste av sveiten hans falt i et overraskelsesangrep fra baglerhøvdingen Sigurd jarlsson, 50 birkebeinere, mange av de hirdmenn, falt i dette angrepet i 1197.¹⁹⁵ Hide var knyttet til Sverre gjennom familiære bånd utover den kongstjenesten han måtte yte som håndgangeren mann. Det nevnes at mange av de som falt for Sigurd jarlsson var hirdmenn, dette taler for at Hide sto over den menige hirdmann i rang og anseelse. Som kongens halvbror høstet han nok ære og posisjon som plasserte han opp mot ledersjiktet i hirden, uten at sagaen forteller noe om hans rang. Likevel kan vi ikke uten videre regne Hide til høyaristokratiet, da han som halvbror ikke hadde kongelig blod i årene. Hide settes helt klart under Ulv av Lauvnes i rang i forbindelse med kuvlungeopprøret 1187: «Kongen sette etter dei, men sende Ulv av Lauvnes og Hide, bror sin, i førevegen austover med seks skip.»¹⁹⁶ Etter dette omtales denne styrken som «Ulv og folka hans» og «Ulvsflokken». Ulv var lendmann, Hide hadde ikke ætt til å være lendmann, selv om han var kongens bror. Hide manglet kongelig blod. At han ikke utnevnes til lendmann kan kanskje tilskrives Sverres motvilje til å utnevne nye lendmenn,¹⁹⁷ men hvorfor utnevnte han da menn som Ulv av Lauvnes og Ivar Silke? Det er like lett å argumentere for at Sverre hadde respekt for lendmannstittelen og ikke ville gi den ut til uberettigede. Av Sverres lendmenn var hele syv av elleve helt sikkert av gammel lendmannsslekt eller Sverres dynasti.¹⁹⁸ Uansett var Hide sikkert like viktig for Sverre som den jevne lendmann hadde vært for kong Magnus. Hide kan føyes til listen av sveitehøvdinge som tjente under Sverre. Nedenfor skal jeg undersøke flere av Sverres sveitehøvdinge.

4.1.3 Flere sveitehøvdinge

I perioden etter Fimreite nevnes det svært mange menn med funksjon som sveitehøvding. Sverre måtte kjempe mot opprør etter opprør, sveitehøvdingene var derfor uunnværlige for å holde på makten. Som tidligere nevnt forsvant en del av Sverres ledere for hird og hær. Noen

¹⁹⁴ Lunden 1976: 147-149

¹⁹⁵ *Sverre-soga*: 159, 196 og 201

¹⁹⁶ *Sverre-soga*: 159

¹⁹⁷ Bagge 1986: 169

¹⁹⁸ Bjerkaas 1975: 83

sveitehøvdinger, som Øyolv Avlesson og Svina Peter var mer eller mindre aktive som sveitehøvdinger gjennom storparten av Sverres regjeringstid, men det kom også nytt lederskap til. I dette kapittelet vil jeg presentere et lite utvalg.

Nikolas av Vestens, fra Romsdalen, var en av de nye sveitehøvdingene. Han dukker opp i sagaen etter at baglerne hadde reist flokk i 1196, som skipsstyrer i følge med kongen. Nikolas ser ut til å ha hatt en sentral rolle i hirden. På et husting i felt mot baglerne, gav Nikolas uttrykk for at noe måtte gjøres: angrep eller tilbaketrekking for å skaffe forsyninger. I følge sagaen regnet Sverre med at Nikolas talte på vegne av hele hæren.¹⁹⁹ Dette indikerer at Nikolas var en mann av rang blant birkebeinerne. Han talte på hærens vegne på lignende måte som Gudlaug stallare gjorde i den tidlige fasen i Sverres kamp for tronen.²⁰⁰ Nikolas døde etter at han pådro seg et lite sår i kamp mot baglerne i Trondheimsfjorden i 1198. Det gikk verk i såret og han døde etter kort tid, «det var eit stort tap.»²⁰¹ Nikolas var bare tilstede i to års tid i sagaens handlingsforløp. Likevel var han fremtredende i hird og hær. Han var nok ikke av lendmannssett, men hørte nok til toppsjiktet av bondestanden. Hans posisjon i hirden kan kanskje komme av hans geografiske tilhørighet på Vestlandet og Sverres forsøk på å knytte til seg stormenn der, jamført Sverres politiske linje ovenfor Blindheimsætta.

Historikere har gitt mye anerkjennelse til Sverre for hans politiske og militære begavelse. Sverre lot bygge de første steinborgene i landet, Sion ved Nidaros og Sverresborg i Bergen.²⁰² Disse borgene var sentrale for Sverres grep om makten. Lunden påpeker Sverres profesjonelle militære kapasitet ved garnisonen på Sverresborg i Bergen. Der hver mann hadde ringbrynje, og denne sveiten spilte en avgjørende rolle i det endelige slaget mot øyskjeggene i 1194.²⁰³ I sagaen heter det at birkebeinerne hadde mannsterke sveiter stående i borgen. Disse sveitene var underlagt Sigurd Borgarklett. Sigurd var altså borgherre i Bergen i 1194. Han hadde samme posisjon i 1198, sagaen viser at han hadde stort militært ansvar i Bergen. Sverre ga Sigurd beskjed om å kreve mannskap fra bymennene til kampen mot baglerne. Sigurd falt i kamp senere det samme året da baglerne brente Bergen.²⁰⁴ Som borgherre var Sigurd kongens mest sentrale mann i Bergen, han hadde det øverste militære ansvaret i byen. I 1198 var også en Aura-Pål nevnt som høvding i borgen, han var sentral i forsvaret av borgen i 1198, og reddet borgen fra ødeleggelse. Det var også en fehirde tilstede i

¹⁹⁹ *Sverre-soga*: 188-190

²⁰⁰ Se kapittel 3.1.1

²⁰¹ *Sverre-soga*: 206f

²⁰² Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo, *Norsk Historie 750-1537* Oslo 2007: 129

²⁰³ Lunden 1976: 104

²⁰⁴ *Sverre-soga*: 175, 208 og 218

borgen, Asgeir skattmeister. Det er likevel klart at det var Sigurd som hadde befal i borgen, da Sverre gav han administrative oppgaver som å kalle bymennene til strid. Selv om fehirden var å regne som et hirdembete er det tydelig at han ikke hadde en militær funksjon i kraft av sitt embete, han nevnes som følge av at han satte fyr på bålet, som baglerne gjorde i stand for å brenne borgen, før bålet var stort nok til å gjøre den tilsiktede jobben.²⁰⁵

I Nidaros var Torstein Kugad borgherre i Sion og hadde ansvaret for å verge borgen, en oppgave han mestret heller dårlig. Han overga borgen to ganger til opprørere. Den andre gangen fordi baglerhøvdingen, biskop Nikolas, truet med å brenne gården til Torstein som lå like ved, på Byneset. Borgmennene fikk grid og Torstein Kugad bega seg inn i tjeneste hos baglerne.²⁰⁶ Han tjente ikke baglerne lenge, han rømte etter hvert fra dem og gjemte seg på gården sin på Byneset. Han fikk hjelp av Gunnar Grynabak, den første lagmannen i Trøndelag, til og forlikes med Sverre. Torstein fikk grid, selv om Sverre ga uttrykk for at han ikke var noe stort tap for birkebeinerne. Han fikk jevnt tale på hirdmøtene og på ting om skikk og bruk blant baglerne.²⁰⁷ Torstein fikk altså innpass i hirden igjen, selv om han hadde brutt sin ed til kongen. Torstein kan ikke ha vært ubetydelig for Sverre. Han fikk tross alt bli værende som borgherre i Sion, selv etter at han overga borgen til kuvlungene og han ble benådet etter at han overga borgen for andre gang til baglerne og bega seg inn i deres tjeneste. *Hirdskråens* retningslinjer for et slik edsbrudd var at kongssvikerer skulle lyses fredløs og forsake all eiendom.²⁰⁸ Da han kom inn til Sverre personlig for å be om grid fikk han denne reaksjonen fra birkebeinerne: «Birkebeinane ropa med han tala, og dei orda var ikkje blidslege; dei sa ingen var større niding enn han; somme ville han skulle bli ført ut på Øyrane og straks bli hengd.»²⁰⁹ Likevel fikk han grid, Torsteins posisjon i samfunnet gjorde at han ble spart. Da en av kongens huskarer talte til hæren og konspirerte for å få leidangen oppløst på Sverres hærferd i Viken i 1197, ble han henrettet så snart kongen fikk vite om sviket.²¹⁰ Denne forskjellsbehandlingen viser at navn og rang var viktig i kongens straffeutmåling til sine håndgangne menn.

Bakgrunnen til Torstein Kugad var uten tvil god. Han kom fra gården Gaustad på Byneset. Gården må ha vært av betydelig størrelse, baglerne kjente åpenbart til gården, og Torstein Kugad fant det verdt å svike Sverre for å redde den.²¹¹ I *Strinde jordebog*, bygd på

²⁰⁵ *Sverre-soga*: 208

²⁰⁶ *Sverre-soga*: 162 og 196-198

²⁰⁷ *Sverre-soga*: 219-221

²⁰⁸ *Hirdskråen*: 149

²⁰⁹ *Sverre-soga*: 222

²¹⁰ *Sverre-soga*: 199f

²¹¹ *Sverre-soga*: 198

landkommisjonen av 1661, ser vi at de tre brukene som var delt ut av gården Gaustad, hadde landskyld som tilsvarer en gård av betydelig størrelse.²¹² Hvis forholdene i 1661 kan brukes til pekepinn for gården størrelse på Sverres tid, må eieren av gården Gaustad ha hatt en viss betydning for Sverre. Bakgrunnen til Sigurd Borgarklett finnes det derimot ikke informasjon om.

Ellers finner vi i *Sverres saga* en rekke mer eller mindre perifere sveitehøvdinger og sysselmenn, menn vi ofte finner igjen i senere kilder. Menn som Dagfinn Bonde og Einar kongsmåg som har mer sentrale roller i henholdsvis *Håkon Håkonssons saga* og *Sagaen om baglere og birkebeinere*. Eimhjellen har i sin hovedfagsoppgave gitt en komplett liste over menn som er nevnt som lendmenn, sysselmenn eller sveitehøvdinger i de tre samtidssagaene. Han har ikke skilt faksjonene, totalt i *Sverres saga* er det nevnt 84 navn som hadde innehatt en eller flere av disse posisjonene, og blitt direkte omtalt med rang eller tittel, i løpet av sin levetid.²¹³ De fleste av Sverres sveitehøvdinger hadde god ætt og bakgrunn å vise til. Dette samsvarer i stor grad med Bagges antagelse at det var sjiktet like under aristokratiet som hadde mest fremgang under Sverre.

4.2 *Hirdskråens* hird tar form

Det er stor kontrast mellom den flokken som fulgte Sverre fra 1177 og det Thomson har beskrevet som den «fryktinngytende birkebeinerhirden» som sto oppstilt i Kristkirkegården i Bergen i 1195 for å overvære oppgjøret mellom konge og orknøyjarl etter at øyskjeggene hadde herjet landet. Det skjedde mye med Sverres birkebeinere i et ganske lite tidsrom. Sverre gikk fra å være høvding over en flokk på 70, mer eller mindre helt ukjente menn, til å stå i posisjon til å anklage orknøyjarlen for svik.

Jarlen på Orknøyene ble utsatt for press fra voksende kongemakt i både Norge og Skottland. Jarlen hadde troskapsed til den norske kongen for Orknøyene og Hjaltland på den ene hånden og til den skotske kongen for Caithness på den andre. Kongene prøvde å utøve kontroll og knytte de perifere interesseområdene sine nærmere til seg med føydale bånd. Begge kongene prøvde å undergrave jarlens makt ved å anerkjenne andre jarlers krav på områdene og slik spille de mot hverandre. Ifølge William Thomson var det ikke rart jarlen endte opp med å bli involvert med opprørere mot Sverre.²¹⁴ Det kan også vises til nære bånd

²¹² *Jordebog for Strinda fogderi og Selbu fogderi*: 38f

²¹³ Eimhjellen 1971: Vedlegg

²¹⁴ William P. L. Thomson, *The new history of Orkney*. Edinburgh 2008: 113

mellom Erling Skakke og aristokratiet på Orknøyene.²¹⁵ Det var altså ikke så unaturlig at Harald Maddadsson skulle komme til å støtte et opprør mot Sverre. *Orkneyingasaga* forteller lite annet om øyskjeggopprøret enn at jarl Haralds svoger, Olav, og Hallkjell Jonsson²¹⁶ mønstret en hær på Orknøyene og at mange stormenn fra øyene blir med for å fremme Sigurd, Magnus Erlingssons sønn som konge. Videre hevdes det at Sverre klandret jarl Harald, og at jarlen måtte reise til Norge for å legge seg under kongens domsmakt.²¹⁷ I *Sverres saga* har jarlen en tilsynelatende mer aktiv rolle. Opprørslederne ble godt mottatt av jarlen, dette er i og for seg ikke rart da jarlen tok imot sin svoger. I *Sverres saga* heter det at: «Jarlen tok vel under saka og gav han eit godt langskip; for kong Magnus hadde vore ein god ven for jarlen.»²¹⁸ Utover dette ga jarlen fritt leide til orknøyingene til å slutte seg til opprørsmennene. Som medlem av Sverres hird var jarl Haralds mer eller mindre aktive rolle utvilsomt et svik mot kongen. Fra *Hirdskråen* kan vi se brudd på flere punkter «Jarlen skal ikke ha semje med noen høvding som kongen av lovlige grunner er uforlikt med.»²¹⁹ Jarlen var i ufredstid forpliktet å yte kongen sin hjelp, han skulle være tro mot kongen sin og akte seg for å snakke med uvenner og ta del i deres råd. Ved mistanke om svik skulle ikke kongen være hastig men det skulle granskes grundig, saken skulle overveies med gode menns råd. Og hvis jarlen ikke innfant seg hos kongen ble han og alle de som fortsatte å følge han regnet for å være ubotemenn.²²⁰ Det at jarlen reiste til Norge sammen med biskop Bjarne for å forlikes med kongen, var ifølge Orning, mer motivert ut ifra frykt enn anger. Sverre planla å sende en straffeekspedisjon til øyene. Orning mener at Sverre så på Haralds rolle mer som en krenkelse enn et lovbrudd og at Harald så på Sverres straffeekspedisjon som en trussel, og ikke et rettslig pålegg.²²¹ Det normative materialet passer godt overens med en slik ekspedisjon, enten Sverre ville gjøre det ut av hevnløst eller om det var snakk om en rettslig reaksjon. Hvis jarlen ikke hadde innfunnet seg hos kongen hadde nok Sverre med rette satt sine planer om hevntokt ut i live. Men jarlen kom, beskyttet av loven, og saken ble ført for hirdstevnet i Bergen i 1195.

Det er tydelig at møtet mellom konge og jarl foregår innenfor rammene av hirdjurisdiksjonen. Det ble holdt hirdstevne ute i kristkirkegården i Bergen, hirden var stevnet

²¹⁵ *Orkneyinga saga*: 181f

²¹⁶ I *Orkneyingasaga* står det Jon Hallkjellsson, her er det snakk om en feil fra sagaforfatter eller oversetter. I *Sverres Saga* ser vi at det er Jons sønn Hallkjell, Sverres lendmann, som tar del i dette opprøret.

²¹⁷ *Orkneyinga saga*: 223f

²¹⁸ *Sverre-soga*: 174

²¹⁹ *Hirdskråen*: 85

²²⁰ *Hirdskråen*: 85f

²²¹ Hans Jacob Orning. *Uforutsigbarhet og nærvær: En analyse av norske kongers maktutøvelse i høymiddelalderen*. Oslo 2004: 142f

inn, den sto oppstilt rundt kongssetet.²²² Det er derimot lite i kilden som taler for særlig aktiv deltakelse i den juridiske prosessen fra andre hirdmedlemmer enn konge og jarl. Men det er likevel ikke snakk om et privat anliggende mellom de to, Sverre hadde stilt opp hirden sin, og jarl Harald hadde med seg alle de beste menn fra Orknøyene.²²³ Jarlen fikk forsvare seg og han ble ikke refset med bråskap og hast. Jarlen var beskyttet av skråen da han søkte å forlikes med kongen. Situasjonen bar preg av å være en rettslig prosess som ligner på det vi kan finne om svik fra jarl og hirdmedlemmer i *Hirdskråen*.²²⁴ Helle beskriver møtet i 1195 som en rikssynode, der Sverres bannlysning og møte med bispene sto sentralt. Oppgjøret mellom konge og jarl settes frem som en tilleggsfunksjon, et indre anliggende i hirden. Helle er klar på at det foregår innen hirdjurisdiksjonens rammer.²²⁵ Det at Sverre var i posisjon til å føre sak mot orknøyjarlen, en langt på vei selvstendig fyrste, tilsier at kongshirden hadde kommet en lang vei siden 1177. Ikke bare ble det ført sak, jarlen oppsøkte kongens domsmakt. Saken mot jarlen ser ut til å ha blitt ført på et vis som samsvarer med det normative materiale i *Hirdskråen*. Kongshirden anno 1195 var kanskje ikke så forskjellig fra den hirden som beskrives i *Hirdskråen*. Svina-Peter tok et oppgjør med birkebeinerflokkene allerede etter seieren over Magnus Erlingsson i 1184. Han hevdet at de var en «snill og finslig hird», og ikke lengre de røverne som hadde herjet under økenavnet birkebeinere.²²⁶

4.3 Sammenfatning

Tidligere i oppgaven har jeg vært inne på enkelte historikers påstand om Sverres kamp mot aristokratiet, at hele lendmannsklassen sto steilt imot Sverre.²²⁷ Sverres behandling av Blindheimsættene taler imot en politisk linje for å utslette lendmannsættene. Til tross for gjentatte edsbrudd fikk Hallkjell Jonsson lendmannsrang av Sverre. Videre finner vi Gregorius Jonsson i samme rang i 1197, sammen med sin fetter Øystein Rangvaldsson.²²⁸ Denne ætten har vært kasteball mellom faksjonene i borgerkrigene. Først sto den med Håkon Herdebreis side mot Erling Skakke, deretter sammen med Erling Skakke mot Sverre, og etter Magnus' fall sto ætten på Sverres side. Hadde Sverre hatt et antiaristokratisk program ville kanskje dette vært et godt sted å nekte grid. Sverre må derimot ha ønsket eller hatt behov for å bygge

²²² *Sverre-soga*: 184

²²³ *Sverre-soga*: 184

²²⁴ *Hirdskråen*: 85f og 149

²²⁵ Helle 1972: 127f

²²⁶ *Sverre-soga*: 145

²²⁷ Koht 1952: 67

²²⁸ *Sverre-soga*: 120, 173 og 193

makten sin på de gamle ættene der han kunne. Koht gikk nok alt for langt i å hevde at lendmannsnavnet under Sverre bare ble en tittel uten styringsmakt.²²⁹

I den siste fasen av Sverres regjeringstid har jeg påpekt sterk kontinuitet i utviklingen av Sverres kongshird. Sverre knyttet til seg stormenn der han kunne. Det høyaristokratiske innslaget i hirden økte. Filippus jarl, knyttet Sverre til det svenske topparistokratiet, samtidig ble dynastiet til Sverre styrket, på grunn av de familiære båndene mellom Sverre og Filippus. Filippus var sønn av den svenske jarlen Birger Brosa og Sverres tante Brigida Haraldsdatter. Helle setter den svenske støtten som avgjørende for Sverres vei til makten og understreker at den politiske linjen var åpenbar: Magnus Erlingsson hadde støtte i Danmark av Valdemar I som også sto støttende bak Sverkerätten i den svenske tronstriden, mens Birger Brosa sto med Eriksätten.²³⁰ Filippus, sønn av en jarl og en kongsdatter, hadde uten tvil ætt til å være hirdstjøre.

Videre har jeg vist at flere av Sverres slektninger fikk ledende posisjoner i kongshirden. Kongssønnen ble plassert sammen med mer erfarne sveitehøvdinger, de skulle læres opp som høvdinger av mer erfarne sveitehøvdinger. Det er likevel tydelig at de med kongelig blod har øverst rang.²³¹ Dette er et uttrykk for klassisk dynastipolitikk, kongssønnene fikk posisjon i kraft av sin ætt, de skulle trenes opp til høvdinger og ledere for hird og hær. Samtidig kom flere av Sverres slektninger til ledende posisjoner i kongshirden. Især Sverres søstersønner, Håkon Galen og Peter Støype. De trådte frem som ledere av hird og hær både i politiske og rent militære oppdrag.²³² Håkon og Peter var tradisjonelle deltagere i kongshirden, de var av kongelig ætt. Halvbroren Hide, ser ikke ut til å ha å ha rangert høyere enn andre sveitehøvdinger. Dette velger jeg å tilskrive det at han ikke var av kongelig blod, og var derfor fjernere fra makten enn for eksempel Håkon Galen og Peter Støype.

Sagaforfatterens omtale av lendmenn virker noe avslappet til tider. Bjerkaas har vært inne på dette. Særlig i Åle Hallvardssons tilfelle, da det ikke fortelles noe om hans utnevnelse til lendmann eller hans bakgrunn. Bjerkaas påpeker at alle utnevnelser til lendmenn kanskje ikke er nevnt.²³³ Det samme kan påpekes om flere av Sverres senere lendmenn. Det fortelles lite om Sigurd av Mostad, Øystein Rangvaldsson og Gregorius Jonsson i *Sverres saga*. Av disse er det bare Gregorius som er å finne igjen *Håkon Håkonssons saga*, hvor han spiller en

²²⁹ Koht 1952: 69

²³⁰ Knut Helle. "Brigida Haraldsdatter," I *Norsk biografisk leksikon* http://nbl.snl.no/Brigida_Haraldsdatter. Hentet 02.04.14

²³¹ *Sverre-soga*: 239 og 243

²³² *Sverre-soga*: 224 og *Soga om baglarar og birkebeinar*: 277

²³³ Bjerkaas 1975: 68

sentral rolle. Det er altså mulig at Sverre har hatt flere lendmenn sittende utenfor sentrum i krigshandlingene.

Dette kapitlet har vist at toppsjiktet i birkebeinerhirden ikke var noe brudd med hirdinstitusjonen til Magnus Erlingsson. Gamle lendmannsætter og Sverres slektninger var uten tvil de ledende mennene i Sverres kongshird. Selvfølgelig er det snakk om et personskifte, men bakgrunnen til personene ser ikke ut til å ha vært veldig forskjellig. Magnus Erlingsson hadde i overkant av 30 lendmenn i 1177, av disse var 20 borte etter de store slagene frem til og med Fimreite. Eimhjellen har belegg for at det ved Sverres død bare var åtte lendmenn igjen i den faksjonen som kan spores tilbake til lendmannspartiet til kong Inge Krokrygg.²³⁴ Dette tatt i betraktning er det aristokratiske elementet i Sverres kongshird minst like stort når vi trekker inn lendmannsættene på Rein og Blindheim, Filippus jarl og Sverres sønner og søstersønner.

²³⁴ Eimhjellen 1971: 51

5.0 Konklusjon

Historien om Sverres kongshird kan se ut som en minifortelling om utviklingen av hirden generelt, fra den germanske høvdingens krigerfølge til høymiddelalderens aristokratiske kongshird og hoff. Innledningsvis stilte jeg spørsmål om Sverres kongshird representerer et brudd i hirdens utvikling? Jeg har belyst denne problemstillingen ved å undersøke medlemmene i Sverres kongshird. På grunn av kildegrunnlaget har jeg fokusert på hirdens lederskap. Jeg har undersøke deres bakgrunn for å finne ut om de var tradisjonelle ledervalg av Sverre. Videre har jeg vist hvordan Sverre bygde og ville bygge opp sin kongshird og hans holdning til aristokratiet.

Den hirden som ble dannet rundt Sverre i 1177 av den slagne opprørsflokket på 70 mann som ble Sverres håndgangne menn, er tradisjonell i struktur. Den kan sammenlignes med kong Magnus' hird. Hirden hadde hierarkisk oppbygging med tre klasser: hirdmenn, gjester og huskarer. Det fantes åpenbart kunnskap, enten hos Sverre eller i flokken, om hvordan en kongshird skulle bygges opp. Det virker også som det var kjennskap til det seremonielle som hørte med tjenesteforholdet mellom konge og hirdmann. Dette er i og for seg ikke merkelig, de tre brødrene fra Saltnes, Jon, Sigurd og Vilhjalm hadde vært sentrale opprørsledere under Øystein Møyla. Brødrene ser ut til å ha vært med på å danne den første hirden rundt Sverre.

Det er vanskelig å fortelle noe om embetsutvikling under Sverre. Sagaen har et militært fokus, slik at andre sider ved embetenes funksjonsområde, og embeter uten militær funksjon, har kommet i skyggen. Merkesmannen nevnes i *Sverres saga* bare som bærer av kongens eller jarlens merke i strid, embetsbeskrivelsen i *Hirdskråen* er mer omfattende. Dette gjelder også kansler, fehirde og hirdgeistligheten som det finnes eksempler av fra Sverres tid. Gudlaug stallare ser i stor grad ut til å ha hatt den funksjonen stallarembetet har i *Hirdskråen*.

Det var åpenbart forskjell på de første hirdmennenes sosiale anseelse, mennene ble tross alt delt inn i tre forskjellige klasser ved dannelsen av hirden. Det er ikke til å legge skjul på at det var åpenbar overvekt av lavtættede menn i Sverres tidlige hird. Navnløsheten i den delen av *Sverres Saga* som kalles *Gryla* gjør det vanskelig å si noe om mennene som utgjorde disse klassene var tradisjonelle eller ikke. Men det er allerede her tydelig fokus på de med best sosial bakgrunn. Spesielt brødrene fra Saltnes og Gudlaug stallare, disse utgjorde mer eller mindre ledersjiktet i Sverres hird alene i de første årene. De med best sosial bakgrunn hadde lederskapet i den tidlige hirden. Ætt og rang hadde åpenbart mye å si alt tyder på at Sverre ønsket menn av det kaliber som tjente i Magnus' kongshird. Han ønsket tross alt ikke å

ta lederskap over de 70 birkebeinerne da de manglet slike menn som kunne stå imot Erling Skakke. Både Bagge og Bull har sagt seg enig i at «proletarpreget» har vært overdrevet. Særlig i Kohts bok *Kong Sverre*, har den tidlige hirden til Sverre blitt vektlagt. Den økende aristokratiske utviklingen i kongshirden har slik kommet i skyggen. Talen på Kalvskinnet har vært for mye vektlagt og banet vei for påstanden om et nytt aristokrati med vesentlig forskjellig sosial sammensetning og maktgrunnlag. Dette skulle tilsi et ganske forskjellig innslag av mennesker blant Sverres hirdstjorer. Min undersøkelse av Sverres lederskap har tvert om vist det motsatte. Toppsjiktet i hirden har ikke skiftet karakter i særlig grad. I den første flokken til kong Sverre kan det ikke utpekes noen utradisjonelle hirdstjorer, da dette sjiktet nærmest ikke eksisterte. Dette kommer av at Sverre ikke hadde tilgang til lendmannsslektene. De stormennene som ønsket opprør mot Erling Skakke og Magnus kom først inn på Sverres side etter slaget på Kalvskinnet. Etter Kalvskinnet kan vi spore stadig mer aristokratisk oppslutning om - og utvikling i Sverres kongshird.

Jeg vil peke på to hovedtrekk i hirdstjoresjiktet til Sverre: For det første, den økende aristokratiske oppslutningen med Bård Guttormsson, Ulv Fly og Håvard jarlsson før Fimreite. Dette var arven fra opprørsfaksjonen som sto imot kong Inge. Og etter kong Magnus' nederlag kom støtten fra Blindheimsætten, med tre nye tradisjonelle lendmenn, Hallkjell og Gregorius Jonsson og Øystein Ragnvaldsson. For det andre, innslaget av Sverres slektninger, Eirik kongsson, Filippus jarl, Håkon Galen, Peter Støype, Sigurd Lavard og Håkon kongsson. Alle disse vil jeg plassere i hirdstjoresjiktet og se på som høyaristokrati. Hadde de hatt tilsvarende relasjoner til Magnus Erlingsson hadde de nok fått ære og makt i hans kongshird også. Helle mener at Sverre hadde samme hovedmål som Erling Sakke og Magnus, å skape et sterkt kongedømme innen sin egen ætt. Dette gjorde Sverre ved å knytte til seg stormenn og slektninger og sette de inn i ledersjiktet av kongshirden. Sverre ville uten tvil skape en kongshird som ikke sto tilbake for Magnus sin. Sverres kongshird ble uten tvil en «snill og finslig hird» med tiden.

I oppgaven har jeg hatt mye fokus på Sverres lendmenn. Koht mener å ha belegg for at lendmannsrangen mistet sin betydning, den ble en tittel uten styringsmakt. Bagge mener at Sverre hadde motvilje mot å utnevne nye lendmenn og gjorde det bare i tilfeller hvor mennenes status og anseelse var så høy at han måtte. Undersøkelsen av Sverres lendmenn har vist at av totalt 11 bekreftede lendmenn, var det bare fire som tilsynelatende ikke hadde sosial bakgrunn til å holde rangen: Ulv av Lauvnes, Ivar Silke, Sigurd av Mostad og Åle Hallvardsson. Det gikk altså ikke inflasjon i rangen slik en tom tittel kunne tilsi. Likevel ble det utnevnt fire utradisjonelle lendmenn. Dette samsvarer dårlig med Bagges påstand om at

Sverre nødig ville utnevne lendmenn og gjorde det bare fordi de hadde så fornem bakgrunn at han måtte. Utnevnelsen av noen av disse lendmennene kan kanskje tillegges at Sverre belønnet sine trofaste menn, men ikke alle. Alt i alt må jeg si meg enig med Bull og Helle i at Sverre hadde en konservativ innstilling til aristokratiet. Han ønsket ikke store omveltninger og forandringer. Sverre ville ha en kongshird etter det mønsteret han så hos kong Magnus. Enkelte historikere har fokusert i overkant mye på unntakene, som for eksempel Ulv av Lauvnes. Likevel må jeg gi Koht og Lunden rett i at det var større muligheter for sosial mobilitet i Sverres kongshird. Sverre ser ut til å ha belønnet enkelte av sin trofaste birkebeinere med rang og giftemål. Og det var uten tvil innslag av menn som ikke ville hørt til i kong Magnus' hirdstjoresjikt blant Sverres sveitehøvdinger. Sverres slektinger og lendmenn var ikke mange nok til å fylle Sverres behov for lederskap. Særlig i begynnelsen av sin vei mot makten måtte Sverre benytte menn som ikke kom fra høyaristokratiet. Mens Magnus Erlingsson hadde lendmenn til sveitehøvdinger, måtte Sverre stole på menn fra samfunnslaget under høyaristokratiet. Dette skapte rom for sosial mobilitet i kongshirden. Bagge har påpekt at talen før Kalvskinnet gir uttrykk for dette, men talen må ikke legges til grunn for noe politisk program. Innslaget av sveitehøvdinger utenfra Sverres dynasti og gamle lendmannsætter var stort i Sverres regjeringstid. Det skyldtes uten tvil det store mannefallet i aristokratiet. Magnus Erlingsson hadde i overkant av 30 lendmenn i 1177, 20 lendmenn falt i slagene frem til og med Fimreite. Ragnar Eimhjellen har vist at bare åtte av disse var i live ved Sverres død i 1202. Hadde Magnus gått seirende ut hadde han også hatt behov for å etterfylle hirdstjoresjiktet sitt.

Tesen om et antiaristokratisk program kan vanskelig forsvares ut ifra det vi har sett over. Sverre ønsket åpenbart å knytte til seg aristokratiet. Hans motvilje til å ta lederskap over flokken i 1177 var den første indikasjonen på dette. Tanken på at Sverres strid sto imot lendmennene som klasse ser ikke ut til å være særlig fruktbar. Det hersker ingen tvil om at de fleste lendmennene sto samlet bak kong Magnus, nettopp derfor ble de Sverres motstandere. Sverre kjempet for kongemakten, ikke for å utradere lendmennene. Jeg har vist at Sverres politiske linje overfor aristokratiet var heller myk, han inngikk forlik og ga grid, dette for å knytte til seg stormenn. Behandlingen av Blindheimsætten gir i aller høyeste grad uttrykk for denne politiske linjen.

Sverres kongshird var, med få unntak, tradisjonell. Det personskiftet som skjedde i toppen av samfunnet finnes i Sverres kongshird, men personskiftet i hirdstjoresjiktet bærer ikke preg av å være revolusjonerende. Det kan ikke spores noe avgjørende vendepunkt i aristokratiets utvikling i Sverres hirdstjoresjikt. De aller fleste som hadde innpass i sjiktet var

medlemmer av hans dynasti eller av gammel lendmannsætt. Dette indikerer ikke et aristokrati med vesentlig forskjellig bakgrunn og maktgrunnlag enn tidligere. Sverre ønsket og lyktes i å forme en kongshird som la fundament for et sterkt kongedømme der hans ætt var regjerende.

Bibliografi

Kilder

Hirdskråen, Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn. Etter AM 322 fol.

Imsen, Steinar. Oslo 2000

Håkon Håkonssons saga, Norges kongesagaer 4, Hødnebø, Finn og Magerøy, Hallvard (red).

Oversetter: Hødnebø Finn. Oslo 1979

Jordebog for Strinda fogderi og Selbu fogderi: (Riksarkivet i Oslo, Rentekammeret, Landkommisjonen 1661 Pk. 27). Skrifter utgitt av Samnemda for lokalhistorisk granskning i Nidaros bispedøme 8, Trondheim 1977

Jordebok for Fosen Futedøme: (Riksarkivet I Oslo, Rentekammeret, Landkommisjonen 1661 Pk. 28). Skrifter utgitt av Samnemda for lokalhistorisk granskning i Nidaros bispedøme 6, Trondheim 1973

Magnus Erlingssons saga, Snorre Sturlasons Kongesagaer Hødnebø, Finn (red). Oversettere: Holtmark, Anne og Seip, Didrik A. Oslo 2005

Orkneyinga saga, The history of the earls of Orkney, Oversettere: Pålsson, Hermann og Edwards, Paul G. London 1981

Soga om baglarar og birkebeinar, Noregs kongesoger 3, Hødnebø, Finn og Magerøy, Hallvard (red). Oversetter: Pedersen, Gunnar. Oslo 1979

Sverre-soga, Noregs kongesoger 3, Hødnebø, Finn og Magerøy, Hallvard (red). Oversetter: Koht, Halvdan Oslo 1979

Litteratur

Bagge, Sverre. "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen." I *Historisk Tidsskrift*, 65, 1986

Bagge, Sverre. *From gang leader to the lord's anointed: Kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar*. Odense 1996

Bjerkaas, Ole Bernhard. *Kong Sverre og lendmennene*. Hovedfagsoppgave i historie Oslo 1975

Bjørge, Narve. "Ivar Bodde" *Norsk biografisk leksikon*. Hentet fra http://nbl.snl.no/Ivar_Bodde 27.03.14

Brathetland, Bente Opheim. "Hallkjell Jonsson." *Norsk biografisk leksikon*. Hentet fra http://nbl.snl.no/Hallkjell_Jonsson 28.04.14

Bull, Edvard. *Det norske folks liv og historie gjennom tidene 2. Fra Omkring 1000 Til 1280*. Oslo 1931

Bøe, Arne. «Grid». I *KLNM 5* 1960

Carlson, Gottfrid et al. «Kansler». I *KLNM 8* Oslo 1963

Eimhjellen, Ragnar. *Kongshirda i Norge 1177-1263: Samansetjing og omfang*. Hovedfagsoppgave i historie Bergen 1971

Fladby, Rolf. «Merkesmann». I *KLNM 11* Oslo 1966

Gunnes, Erik. *Norges historie 2. Rikssamling og kristning Ca. 800-1177*. Knut Mykland (red). Oslo 1976.

Hamre, Lars. «Hird». I *KLNM 5*. Oslo 1961

Hamre, Lars. «Stallare». I *KLNM 17* Oslo 1972

Helle, Knut. "Brigida Haraldsdatter." I Norsk biografisk leksikon. Hentet fra
<http://nbl.snl.no/Brigida_Haraldsdatter> 02.04.14

Helle, Knut. *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319*. Bergen 1972.

Helle, Knut. *Norge blir en stat: 1130-1319*. Bergen 1974.

Helle, Knut. "Ulv av Lauvnes." I *Norsk biografisk leksikon*. Hentet fra
<http://nbl.snl.no/Ulv_Fra_Lauvnes> 26.02.14

Imsen, Steinar. «Innledning». I *Hirdskråen. Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne Menn: Etter Am 322 Fol*. Oslo: Riksarkivet, 2000.

Koht, Halvdan. *Kong Sverre*. Oslo 1952.

Lunden, Kåre. *Norges historie 3. Norge under Sverreætten, 1177-1319*. Knut Mykland (red).
Oslo 1976

Magerøy, Hallvard «Føreord til Sverre-soga» i Finn Hødnebo and Hallvard Magerøy(red).
Noregs Kongesoger 3, Oslo 1979

Moseng, Ole Georg, Opsahl, Erik, Pettersen, Gunnar I. og Sandmo, Erling. *Norsk historie 750-1537*. Oslo 2007

Mundal, Else. «Sagalitteraturen». I Odd Einar Haugen(red), *Håndbok i norrøn filologi*,
Bergen 2004

Orning, Hans Jacob. *Uforutsigbarhet og nærvær: En analyse av norske kongers maktutøvelse i høymiddelalderen*. Oslo 2004

Sigurðsson, Jón Viðar. *Det norrøne samfunnet: vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*.
Oslo 2008

Thomson, William P. L. *The New History of Orkney*. Edinburgh 2008